

Barcelona, capital del mercat del deute públic català, segles XIV-XV

Pere Verdés i Pijuan*

A les pàgines que segueixen realitzem un primer esbós sobre una qüestió molt important per a la història del crèdit a Catalunya i a la Corona d'Aragó durant els segles baixmedievals. Tal com es desprèn del títol de l'estudi, ens referim a la rellevància que, en el decurs dels segles XIV-XV, tingué Barcelona dins del mercat del deute públic català. En efecte, són molts els indicis que permeten intuir el pes específic assolit per la ciutat comtal en aquest àmbit: foren innombrables les rendes perpèctues (*censals morts*) o vitalícies (*violaris*) venudes a la capital catalana per persones i institucions d'arreu del país. Ara bé, actualment, l'estudi del deute públic català encara es troba en un estadi molt incipient i no permet anar més enllà de la simple acumulació d'anècdotes referides als creditors barcelonins. Per aquesta raó, hem considerat que podia ser molt més il·lustratiu un estudi de cas, degudament contextualitzat, per oferir una instantània, necessàriament parcial, sobre l'evolució del mercat de rendes barceloní al llarg de la catorzena i la quinzena centúries.¹

Barcelona, mercat del deute públic català i de la Corona d'Aragó

La importància de Barcelona com a mercat del deute públic dins del Principat i, també, dins de la Corona d'Aragó és un fet que ja ha estat posat de manifest en diversos estudis. En efecte, a banda d'adquirir la major part de les rendes emeses pel municipi de la mateixa ciutat,² els ciutadans barcelonins compraren

* Institut Milà i Fontanals (CSIC). Les dades contingudes en aquest article procedeixen, fonamentalment, del nostre llibre: Pere VERDÉS, *“Per ço que la vila no vage a perdició”: la gestió del deute públic en un municipi català (Cervera, 1387-1516)*, Barcelona, CSIC, 2004. Així mateix, també ens fornim de la informació que proporciona un altre estudi, inèdit, sobre els orígens de l'endeutament censal del municipi certerí, que serà publicat properament en un volum miscel·lani que editarà la Institució Milà i Fontanals (CSIC) de Barcelona. Dins d'aquests dos treballs abordem extensament moltes de les qüestions que aquí solament hem apuntat, a banda d'adjuntar-hi extensos apèndixs sobre els quals es fonamenten les nostres reflexions, xifres i gràfics corresponents a l'endeutament censal a l'esmentada població durant els segles baixmedievals.

1. Sobre la importància de Barcelona dins del mercat de rendes i, en general, sobre el deute públic a Catalunya i a la Corona d'Aragó durant els segles baixmedievals, vegeu les síntesis d'Antoni FURIÓ, «Deuda pública e intereses privados. Finanzas y fiscalidad municipales en la Corona de Aragón», *Edad Media. Revista de Historia*, 2 (1999), pàg. 35-79, i «La dette dans les dépenses municipales», dins D. MENJOT i M. SÁNCHEZ (coord.), *La fiscalité des villes au Moyen Âge (Occident méditerranéen)*. 3. *La redistribution de l'impôt*, Toulouse, Privat, 2002, pàg. 321-350; i de Manuel SÁNCHEZ, «Deuda pública, monarquía y ciudades en los países de la Corona de Aragón (siglos XIV y XV)», dins M. SÁNCHEZ, *Pagar al rey en la Corona de Aragón durante el s. XIV*, Barcelona, CSIC, 2003, pàg. 523-561.
2. Vegeu Yvan ROUSTIT, «La consolidation de la dette publique à Barcelone au milieu du XIVe siècle», *Estudios de Historia Moderna*, 4 (1954), pàg. 15-156.

innombrables censals morts i violaris venuts per altres corporacions municipals, sobretot catalanes, però també mallorquines, aragoneses i valencianes; per barons, que obligaven els vassalls de llurs senyorius a assumir solidàriament els deutes; per la monarquia, que –amb la intermediació de les ciutats i les viles del seu domini– consignava recursos reials als creditors; i finalment, els ciutadans barcelonins compraren la major part de censals morts i violaris venuts per la Diputació del General de Catalunya, a banda d'adquirir nombroses rendes emeses per la Diputació d'Aragó.

Pel que fa als municipis, tenim constància del pes específic assolit, des de mitjan segle XIV, pels creditors barcelonins a poblacions de l'entitat i llunyania de Tortosa, Tarragona, Cervera, Manresa, Vilafranca del Penedès, Montblanc, Cardona, Berga, Valls, Tàrraga, Igualada... i tenim indicis per pensar que foren moltes altres les universitats catalanes que vengueren rendes a la ciutat comtal.³ Com hem dit, també pot documentar-se la presència dels censalistes de Barcelona a localitats aragoneses, com ara Terol, Fraga o Calataiud, i valencianes, com ara Morella o Segorb.⁴ Tot i que, com ens mostra Jordi Morelló en aquest mateix volum, el cas més espectacular de dependència financera envers la capital catalana fou el de la ciutat de Mallorca durant la quinzena centúria.

Pel que fa als senyorius o baronies, durant el darrer terç del segle XIV, documentem l'establiment de diverses derrames al comtat d'Urgell i el vescomtat d'Àger per intentar amortitzar els censals venuts pel comte urgellenc, molts dels quals eren a mans de creditors barcelonins.⁵ Des del final de la mateixa centúria, també s'operà un continu drenatge de recursos cap a Barcelona des del comtat de Cardona, com a conseqüència dels deutes contrets pel seu titular,

- Joan REGLÀ, «Notas sobre la política municipal de Fernando el Católico en la Corona de Aragón», dins *Homenaje a Jaime Vicens Vives*, Barcelona, Universidad de Barcelona, 1967, vol. II, pàg. 521-532; Josep M. RECASSENS, *La ciutat de Tarragona*, Barcelona, Barcino, 1975, vol. II, pàg. 242-258; Francesc CORTIELLA, *Una ciutat catalana a darreries de la baixa edat mitjana: Tarragona*, Tarragona, Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV, 1984, pàg. 165-183 i 216-238; Max TURULL, *La configuració jurídica del municipi baix-medieval. Règim municipal i fiscalitat a Cervera entre 1182-1430*, Barcelona, Fundació Noguera, 1990, pàg. 484-487; Marc TORRAS, «El deute públic a la ciutat de Manresa a la Baixa Edat Mitjana», dins M. SÁNCHEZ (ed.), *Fiscalidad real y finanzas urbanas en la Cataluña medieval*, Barcelona, CSIC, 1999, pàg. 155-183; Jordi VALLÈS, Jordi VIDAL, M. Carme COLL i Josep M. BOSCH (ed.), *El Llibre Verd de Vilafranca*, Barcelona, Fundació Noguera, 1992, pàg. 175-197; Josep M. SEGARRA, *Història de Tàrraga (segles XI-XVI)*, Tàrraga, Museu Comarcal de Tàrraga, 1984, pàg. 307; Miquel Àngel FARRÉ, «De l'endeutament municipal de Tàrraga i la recerca de solucions: la concòrdia de 1695», *Urtx*, 4 (1992), pàg. 109-110; Manuel RIU, «La vila de Berga i els berguedans a la darrereria del segle XIV», dins *Homenatge a la memòria del Prof. Dr. Emilio Sáez*, Barcelona, Universitat de Barcelona i Institució Milà i Fontanals (CSIC), 1989, pàg. 349-364; Jordi MORELLÓ, «La crisi financera en una vila del Camp de Tarragona: Valls a principis del segle XV», dins SÁNCHEZ (ed.), *Fiscalidad real y finanzas...*, pàg. 219-254, i *Fiscalitat i deute públic en dues viles del Camp de Tarragona. Reus i Valls, segles XIV-XV*, Barcelona, CSIC, 2001, pàg. 783-791; Joan SEGURA, *Història d'Igualada*, Igualada, Ateneu Igualadí i Serppac, 1978 [edició facsimil], vol. II, pàg. 286-287 i 414-417; Daniel RUBIO, «Terrassa dins el mercat creditici a llarg termini de Barcelona (segle XIV)», *Terme*, 11 (1996), pàg. 30-34; i Mercè AVENTÍN, «El crèdit a pagès als segles XIV-XV. Sobre la lògica econòmica del mercat de rendes», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 13/2 (1993), pàg. 55-64. A banda de les dades que proporcionen aquests estudis, hom pot trobar indicis de la importància dels creditors barcelonins a l'AHBP (Arxiu Històric de Protocols de Barcelona), on es guarden llibres dedicats quasi exclusivament al pagament de les rendes venudes a la ciutat comtal per ciutats i viles com ara, per exemple, Cervera, Tàrraga, Montblanc, Tarragona, Tortosa, Mataró, Caldes de Montbui o Sabadell.
- Antonio BERENGUER GALINDO, *Censal mort. Historia de la deuda pública del concejo de Fraga (siglos XIV-XVIII)*, Fraga, Diputació de Huesca/Ayuntamiento de Fraga, 1998, pàg. 234; i FURIÓ, «Deuda pública e intereses...», pàg. 74-76, i «La dette...», pàg. 342-344. També els llibres de negocis de Calataiud que es guarden a l'AHBP.
- Arxiu Històric Comarcal de Balaguer (AHCBal), Fons Municipal, Llibre de Privilegis, f. 2r i 111r. Aquest llibre de privilegis conté, entre molts altres documents, els compartiments dels deutes contrets pel comte entre les poblacions del seu domini.

especialment, a partir de 1419, després de la contribució de Joan Ramon Folc IV a les campanyes d'Alfons el Magnànim a la Mediterrània.⁶ Tot això, sense oblidar l'endeutament del comtat de Pallars, així com els importants conflictes provocats, durant les dècades centrals del XV, per l'insolvent comte Arnau Roger IV.⁷ I al costat d'aquests grans dominis, podríem continuar la relació de baronies endeutades amb els creditors barcelonins, fent esment del poderós senyoriu dels Castre-Pinós, el vescomtat de Cabrera, el domini dels Santcliment de Lleida, la baronia de Santa Coloma de Queralt, la baronia de Llagostera (de la família Cruïlles), la baronia la Llacuna (dels Cervelló), etc.⁸

Com hem apuntat, la monarquia utilitzà les ciutats i les viles del seu domini com a garantia o com a intermediàries per aconseguir crèdit a llarg termini. Això és el que succeí, per exemple, amb el cèlebre "censal del rei Alfons": l'any 1429, Alfons el Magnànim, a través del seu tresorer, vengué un censal mort a la pròpia ciutat de Barcelona per un preu de 27.500 lliures, assignant un seguit d'ingressos patrimonials al pagament dels 27.500 sous anuals de pensió. Posteriorment, Joan II repetí l'operació: l'any 1460, el monarca creava una nova renda de 12.000 lliures de capital i 9.680 sous de pensió, consignant-la sobre els mateixos recursos que el seu predecessor.⁹

Finalment, cal posar en relleu el protagonisme dels creditors de la capital a l'hora d'adquirir les rendes emeses, des de 1365, per la Diputació del General de Catalunya. Durant la primera meitat del XV, les pensions pagades per aquesta institució a ciutadans barcelonins ascendia a més de 300.000 sous, corresponents a una quantitat de capital que no podem determinar.¹⁰ Pel que fa a la Diputació del regne d'Aragó, sabem que, al final del segle XV, aquesta institució satisfia interessos per valor de més de 100.000 sous barcelonesos anuals a la ciutat comtal, corresponents a un deute que, al 5% d'interès, superava els 2.000.000 sous barcelonesos.¹¹

Així, doncs, resulta evident que Barcelona era la capital financera del Principat i, en menor grau, de la Corona d'Aragó. Tanmateix, de la relació d'e-

6. Andreu GALERA, «Endeutament i fiscalitat senyorial a la Catalunya del segle XV. El cas del comtat de Cardona (1419-1433)», dins SÁNCHEZ (ed.), *Fiscalidad real y finanzas...*, pàg. 363-391.
7. Santiago SOBREQUÉS, *Els barons de Catalunya*, Barcelona, Vicens-Vives, 1957 [reed. Barcelona, El Observador, 1991], pàg. 190-191; J. BRIGUÉ, «La lluita dels pagesos del Pallars contra la talla a mitjans del segle XV», dins *II Col·loqui d'Història Agrària. V Centenari de la Sentència Arbitral de Guadalupe*, Barcelona-Olot-Girona, 9-12 de desembre de 1986 (preactes).
8. Pel que fa als deutes contrets pels Santcliment de Lleida, vegeu M. Teresa FERRER MALLOL, «Flix, un port fluvial blader a Barcelona. La compra de la baronia de Flix i la Palma l'any 1400», *Acta Historica et Archaeologica Medievale*, 23/24 (2002-2003), pàg. 465-507. La resta de baronies no han estat estudiades, però, igual que succeeix amb moltes viles i ciutats, l'AHPB conserva diversos registres on apareixen, agrupats per senyorius, els rebuts dels pagaments de censals morts i violaris venuts pels esmentats nobles a la ciutat de Barcelona.
9. Sobre aquesta qüestió concreta, vegeu Bernardo HERNÁNDEZ, «Un crédito barcelonés sobre la hacienda real catalana. El "censal del rey Alfonso" (1429-1640)», dins *XVº Congreso de Historia de la Corona de Aragón. El poder real en la Corona de Aragón (siglos XIV-XVI)*, Zaragoza, Gobierno de Aragón, 1996, vol. I/4, pàg. 99-218.
10. L'any 1398, per exemple, la Diputació del General vengué censals morts a baix interès per redimir altres rendes més costoses: doncs bé, el capital aconseguit fou de 48.285 lliures, 42.960 de les quals pertanyien a creditors barcelonins. L'any 1415, els interessos anuals pagats per la Diputació ascendien a 367.255 sous, 326.857 dels quals se satisfien a la ciutat comtal. I l'any 1428 el nombre de rendes satisfetes anualment pels diputats era de 310, de les quals solament 36 pertanyien a censalistes residents fora de Barcelona (Maurice BERTHE, *Les finances de la "Generalitat" de Catalogne (1382-1479)*, Diplôme d'Études Supérieures d'Histoire [inèdit, 1958], pàg. 169-179, 180 i s. i 215-216).
11. J. Àngel SESMA, *La Diputación del reino de Aragón en la época de Fernando II*, Zaragoza, Institución Fernando el Católico (CSIC), 1977, pàg. 125-137, 151-162 i 209-230.

xemples que acabem d'enumerar no podem extreure una idea clara de les característiques ni de l'evolució experimentada pel mercat del deute públic barceloní durant els segles baixmedievals. Per fer-ho, hauríem d'aprofundir molt més en l'estudi d'algunes de les esmentades institucions deutores, per confrontar i comparar posteriorment els resultats obtinguts, cosa que probablement podrem fer en el decurs del projecte d'investigació sobre crèdit públic que actualment dirigeix el Dr. Manuel Sánchez al CSIC. Això no obstant, avui per avui, ben just hem iniciat la nostra singladura i, per aquesta raó, hem decidit centrar-nos en un cas concret que serveixi per realitzar una primera aproximació de conjunt al paper jugat per la ciutat comtal dins de l'endeutament municipal català.

Un observatori privilegiat: Cervera (1331-1516)

L'exemple escollit serà el de Cervera. Som conscients de les limitacions que presenta l'estudi d'un sol cas, però també creiem que actualment l'exemple cerverí és un dels pocs que pot donar-nos moltes de les claus per entendre l'evolució de l'endeutament censal d'un gran nombre de municipis catalans al llarg dels segles XIV i XV, així com el rol jugat per la ciutat de Barcelona en tot aquest procés.

Val a dir que això és possible gràcies a la riquesa documental de l'Arxiu Històric Comarcal de Cervera, que, com d'altres de Catalunya, conté un excel·lent fons municipal, integrat per completes sèries de llibres de consells, de *clavaria*, d'*èpoques* (rebutos), de *notaments del racional*, de *manifestos*, de llibres de talles, de capbreus de censals, de llibres de *veïnatges*, d'arrendaments, etc.¹² Ara bé, a diferència del que succeeix en altres llocs, actualment Cervera també disposa de nombrosos estudis, que han explotat gran part d'aquesta documentació i que han convertit la capital de la Segarra en un referent (ens atreviríem a dir que a nivell europeu) en el coneixement de les finances i la fiscalitat baixmedievals.¹³

Per qui no ho sàpiga, direm que Cervera està situada a la Catalunya central, vora el camí que, des de l'antiguitat, comunicava Barcelona amb Lleida i l'interior peninsular. A mitjan segle XIV, aquesta localitat disposava d'un territori (terme) que no superava els 60 km², i la seva població se situava entorn dels 1.500 focs. Malgrat aquesta escassa entitat demogràfica i territorial, la vila es comptava entre els deu principals nuclis urbans de Catalunya i presidia una

12. Vegeu, per exemple, Pere VERDÉS, «Les sources fiscales et financières des municipalités catalanes aux XIe et XIIe siècles», dins D. MENJOT i M. SÁNCHEZ (coord.), *La fiscalité des villes au Moyen Âge (France méridionale, Catalogne et Castille)*. 1. *Étude des sources*, Toulouse, Privat, 1996, pàg. 162-174.

13. No enumeraré aquí la vintena llarga d'estudis realitzats, durant els darrers vint anys, per M. Turull i per mi mateix sobre aquest tema, ja que poden trobar-se recollits en les nostres tesis doctorals, dedicades a la hisenda municipal dels segles XIV i XV, respectivament: Max TURULL, *Oligarquia, fiscalitat i règim municipal al món urbà de la Catalunya Medieval (Cervera entre 1026 i 1430)*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1989 [tesi doctoral inèdita]; i Pere VERDÉS, «*Administrar les pecínes e béns de la universitat*». *La política fiscal i les estratègies financeres d'un municipi català a la baixa Edat Mitjana*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 2004 [tesi doctoral inèdita].

vasta regió altament poblada. Aquesta hegemonia territorial responia a diversos factors. Des del punt de vista polític, Cervera era un dels pocs llocs de la zona que pertanyia al domini del rei, que li conferí la capitalitat d'una de les circumscripcions –les vegueries– en què la monarquia dividí el país. Així mateix, la vila rebé nombrosos privilegis reials per tal d'afavorir el seu desenvolupament, entre els quals es trobava, des del final del segle XII, la capacitat d'organitzar-se políticament. Però la importància de la vila no fou solament política, sinó també econòmica. Gràcies a la seva privilegiada situació, vora una de les principals vies de comunicació del país, Cervera esdevingué un centre comercial de primer ordre. Les seves fires i mercats eren esdeveniments destacats on conflúien els productes agropecuaris de l'interior i les manufactures tèxtils del nord del país. A més, la vila era al centre d'una zona de gran tradició agrària, considerada com el graner de Catalunya per la seva important producció cereal·lícola i un dels principals mercats safraners de la Corona. A l'empara de tota aquesta activitat cresqueren una economia fortament monetaritzada i una societat els components de la qual estaven molt familiaritzats amb les pràctiques financeres més diverses; sense oblidar la presència d'un destacat cos de juristes i notaris, formats a la veïna Universitat de Lleida, i d'una encara no ben ponderada comunitat jueva.¹⁴

L'evolució de l'endeutament municipal cerverí i el paper de Barcelona

Doncs bé, en aquest context, no és estrany que, des de la darrereria del segle XIII, el rei exercís una important pressió fiscal sobre Cervera, ni tampoc que els seus regidors acudissin a l'endeutament per fer-hi front. Inicialment, tal com succeí en altres indrets, la *paeria* de Cervera –així és com s'anomenava el govern municipal– recorregué a l'onerós préstec dels jueus, al 20-30% d'interès.¹⁵ Però, durant el segon quart del XIV, quan augmentà la freqüència i la quantia de les demandes de la Corona, els paers cerverins començaren a vendre censals morts i violaris. En aquest moment s'inicià l'endeutament a llarg termini del municipi, així com la seva relació amb el mercat creditici de la ciutat de Barcelona. Com veurem, dins d'aquest procés d'endeutament i de relació amb els creditors barcelonins podem distingir dues etapes clarament

14. Hom pot trobar més dades i bibliografia sobre la Cervera baixmedieval a les visions de conjunt realitzades per Max TURULL i Pere VERDÉS, «Cervera a l'època de la Cort de 1359», dins Carme BERGÉS i Manuel SÁNCHEZ, *El naixement de la Generalitat de Catalunya*, Cervera, Museu Comarcal de Cervera, 2003, pàg. 49-58; Max TURULL i Pere VERDÉS, «Cervera, s. XIII-XV», dins Eduard RIU-BARRERA (dir.), *L'art gòtic a Catalunya. Arquitectura. Vol. III, Dels palaus a les masies*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 2003, pàg. 96-99.

15. L'any 1333, per exemple, sabem que els paers hagueren de retornar préstecs per valor de 34.714 sous, la major part dels quals havia estat concedida per jueus de Tàrraga amb “desmesurades usures”. Sobre els primers préstecs municipals documentats a la vila, vegeu: Max TURULL, «La hisenda i el sistema financer de la paeria de Cervera. Els ingressos del Consell», *Ilerda*, 47 (1986), pàg. 443-478 (471-473), i *La configuració jurídica...*, pàg. 487-493; i Pere VERDÉS, «Les finances municipals a Cervera (1338-1339)», dins *Actes del III Congrés Internacional d'Història Local de Catalunya. Funcionament de les finances locals al llarg de la història*, Barcelona, L'Avenç, 1996, pàg. 205-214 (208-209 i 212).

diferenciades: l'una, des de 1331, data del primer violari documentat, fins a 1413; l'altra, des de 1413 fins a 1516, data de la mort de Ferran el Catòlic i frontera del nostre estudi. La primera etapa, de 1331 fins a 1413, constitueix una fase expansiva de l'endeutament censal: durant 82 anys els regidors cer-verins emeteren com a mínim 331 rendes, per valor de 2.032.864 sous, i la meitat d'aquests diners s'obtingueren en el mercat barceloní. L'any 1413, però, la hisenda municipal es col·lapsà i s'inicià un període de contracció del deute: fins al 1516, durant 103 anys, els paers solament vengueren 24 censals morts (205.620 sous) en moments d'especial urgència econòmica, i la seva principal prioritat fou amortitzar, per tots els mitjans, l'enorme deute contret a la ciutat comtal.

L'expansió de l'endeutament censal (1331-1413)

Dins de la primera fase, d'expansió del deute, entre 1331 i 1413, també podem distingir diverses etapes. Entre 1331 i 1350, l'endeutament municipal es mantingué en cotes molt moderades: les demandes de la Corona obligaren el municipi a emetre 11 rendes, moltes de les quals foren adquirides per creditors barcelonins. La situació, però, canvià entre 1350 i 1386: en el decurs d'aquests anys, la pressió fiscal de la monarquia i d'altres necessitats de la comunitat motivaren la venda de –com a mínim– 230 rendes. Al final del segle, aquest deute havia esdevingut irredimible i –el que era pitjor– els regidors començaven a tenir problemes per fer front als interessos i molt especialment al pagament de les pensions del poderós col·lectiu de creditors barcelonins. Per aquesta raó, entre 1387 i 1413 el consistori vengué 90 rendes a baix interès, moltes a Barcelona, bàsicament per redimir altres crèdits més costosos i, d'aquesta manera, reduir la quantia de les pensions. Tanmateix, l'operació no tingué èxit i culminà amb la primera fallida del municipi cerverí.

1331-1350: ELS PRIMERS CREDITORS BARCELONINS

Comencem amb la primera etapa, de 1331 a 1350. Recordem una altra vegada que l'endeutament a llarg termini adquiria la forma de censals morts i violaris.¹⁶ A mitjan segle xiv, l'interès habitual dels censals morts venuts a Catalunya era de 14.000 per mil (7,14%) i el dels violaris de 7.000 per mil (14,28%). Com és sabut, en principi, el pagament del censal mort tenia una durada indefinida o

16. Les nombroses contribucions realitzades en el decurs de la dècada de 1990 a l'estudi d'aquesta modalitat creditícia, a Catalunya i a la Corona d'Aragó durant els segles xiv-xv, han estat recollides pels estudis de FURIÓ, «Deuda pública e intereses...», pàg. 58-59; Daniel RUBIO, «L'estructura diplomàtica dels censals morts i els violaris», dins J. SERRANO (ed.), *El territori i les seves institucions històriques*, Barcelona, Fundació Noguera, 1999, vol. II, pàg. 843-863; MORELLÓ, *Fiscalitat i deute...*, pàg. 756-808; Josep HERNANDO, «Crèdit i llibres a Barcelona, segle xv. Els contractes de venda de rendes (censals morts i violaris) garantits amb vendes simulades de llibres. El llibre, instrument econòmic i objecte de cultura», *Estudis Històrics i documents dels Arxius de Protocols*, 18 (2000), pàg. 7-222; J. V. GARCIA MARSILLA, *Vivir a crédito en la Valencia medieval. De los orígenes del sistema censal al endeudamiento del municipio*, València, Universitat de València, 2002, pàg. 137 i s.; i SÁNCHEZ, «Deuda pública, monarquía...», pàg. 537-543.

perpètua, mentre que el violari era limitat a una o dues vides, estipulades en el contracte d'emissió de la renda. Tanmateix, la transacció acostumava a realitzar-se amb carta de gràcia, això és, amb un pacte de retrovenda que permetia amortitzar –lluir, redimir o quitar– el capital prestat. Les cartes de gràcia podien contenir una clàusula segons la qual la renda havia de ser amortitzada al cap d'uns anys determinats o, al contrari, la redempció podia produir-se en qualsevol moment. Mentre no es produís aquesta amortització, el deutor hauria de pagar anualment la renda en una data i un lloc especificats en el document notarial, on també apareixien una sèrie de clàusules –els juraments, la pena de terç, les indemnitzacions, les multes, els ostatges, etc.– destinades a assegurar la satisfacció de l'interès en les condicions pactades.¹⁷ Tota l'operació era garantida amb la persona i els béns del deutor i, quan es tractava de municipis, eren tots els veïns, com a prestataris, els que es responsabilitzaven de l'acompliment de les diferents disposicions penals i pecuniàries del contracte. Concretament, en aquest darrer cas, un procurador nomenat pels regidors, en un consell general o restringit, rebia la comesa de comprometre's en nom de tots els particulars i habitualment els creditors també sol·licitaven l'autorització (“ferma e decret”) senyorial –del rei pel que fa a Cervera– «pro maiori securitate et cautela».¹⁸

A grans trets, aquestes eren les característiques de les primeres onze rendes emeses pel municipi cerverí: vuit violaris, que proporcionaren 94.500 sous, i tres censals, que proporcionaren 161.000 sous. Aquests diners serviren per a pagar les demandes del rei per finançar les seves campanyes militars. I els crèdits foren proporcionats per ciutadans lleidatans, per la Cartoixa de Vallparadís de Terrassa i sobretot per ciutadans, mercaders i funcionaris reials barcelonins, concretament per Jaume Riquer, Jaume Bosquet, Pere Ros, Jaume Miró, Berenguer Paganeres, Guillem de Bellveí i Antic d'Òdena.¹⁹

Tot sembla indicar que l'emissió de censals morts i violaris durant la dècada de 1330 era força nova a Cervera, tant dins l'àmbit públic com en el privat. El primer violari municipal fou venut entre 1329 i 1331 a Lleida, i el primer censal, l'any 1334, a Barcelona.²⁰ Com a mínim, això és el que es desprèn d'una reunió del consell de la vila, tinguda l'any 1332, en la qual es plantejà com havien de contribuir els violaris en l'impost directe municipal que gravava el patrimoni, si com a bé moble o com a immoble, i es consultaren Montblanc, Vilafranca

17. Totes aquestes prevencions contractuals, que habitualment imposaven els creditors als prestataris, són descrites per Flocel SABATÉ, «La insolvència municipal a la segona meitat del s. XIV», dins M. SÁNCHEZ (ed.), *Fiscalidad real y finanzas...*, pàg. 255-280 (264-270).

18. Concretament, l'any 1356, documentem que els regidors cerverins sol·licitaven la “ferma e decret” del rei per la venda d'un censal perquè així ho havien requerit els creditors «pro maiori securitate et cautela» (ACA (Arxiu de la Corona d'Aragó), Cancelleria, reg. 685, f. 170v). Val a dir que encara no ha estat estudiat amb profunditat el tema de l'autorització senyorial en els contractes, però segons el nostre parer, en el cas de Cervera i d'altres viles reials, aquest requisit s'imposà durant la dècada de 1350, quan el municipi emeté rendes massivament per pagar els donatius per a les guerres mediterrànies (Pere VERDÉS, *Fiscalitat reial i finances municipals: les ajudes per a les guerres mediterrànies (Cervera, 1350-1356)*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1995 [memòria de llicenciatura inèdita]).

19. TURULL, «La hisenda i el sistema...», pàg. 470-474; VERDÉS, «Les finances municipals...», pàg. 211-212; Max TURULL, Montserrat GARRABOU, Josep HERNANDO i Josep M. LLOBET, *Llibre de Privilegis de Cervera (1182-1456)*, Barcelona, Fundació Noguera, 1991, pàg. 110-113.

20. TURULL, «La hisenda i el sistema...», pàg. 470-474.

del Penedès, Manresa, Berga i Tàrraga per saber què feien els municipis d'aquestes poblacions.²¹

Sigui com sigui, el cert és que, entre 1331 i 1350, els censals morts i els violaris esdevingueren un recurs habitual del municipi cerverí i d'altres poblacions del Principat, per bé que el deute municipal es mantingué sempre en cotes molt moderades. Concretament, l'any 1350, la universitat havia amortitzat nombroses rendes, raó per la qual solament pagava 13.400 sous en concepte de pensions i en devia 160.300 de capital.²²

1350-1386: LA CONSOLIDACIÓ DEL DEUTE CERVERÍ A BARCELONA

A partir de 1350, aquesta situació canvià. Les demandes realitzades pel rei Pere el Cerimoniós en el context de la revolta sarda i de la guerra contra Gènova provocaren un important creixement del deute, el volum del qual es disparà quan, sense solució de continuïtat, esclatà el conflicte amb Castella. Durant la dècada de 1360, les peticions del monarca s'encavalcaren ininterrompudament les unes amb les altres, de tal manera que l'endeutament no pogué ser redimit i, en el llindar de 1370, els interessos adquiriren unes dimensions desconegudes fins aleshores.²³ La fi de la guerra contra Castella no serví per moderar el deute, ans tot el contrari. Certament, les demandes de la Corona disminuïren considerablement durant el darrer terç del segle, però no desaparegueren ni molt menys. A més, a partir de 1370, la construcció de les muralles de la vila també provocà l'emissió de rendes, i una altra causa d'endeutament fou l'abastament blader de la població; més concretament, l'adquisició de blat per part del municipi en el decurs de la terrible carestia que afectà el Principat durant els anys 1374-1376. Finalment, fruit de tota aquesta dinàmica, no és estrany que una darrera font del deute també fos el pagament de l'enorme volum d'interessos que anualment suportaven les arques municipals.²⁴

Així, doncs, a l'inici del període estudiat, l'endeutament censal ja no era aquell expedient que, durant la primera meitat del xiv, permetia a les autoritats municipals fer front a necessitats puntuals i que podia ser redimit al cap de pocs anys de la seva emissió. A la mort del Cerimoniós, la universitat devia prop d'un milió de sous a un interès que, a més, havia experimentat un progressiu increment. Efectivament, a partir de 1360, aproximadament, les autoritats municipals hagueren de vendre moltes rendes en unes condicions menys favorables que durant la dècada anterior. Dit en altres paraules, en moments de pressura econòmica, els regidors tenien més problemes per trobar censals que violaris, ja que, com hem dit, l'interès dels darrers doblava el dels primers. Així

21. TURULL, «La hisenda i el sistema...», pàg. 473.

22. VERDÉS, *Fiscalitat reial i finances...*, pàg. 92-94.

23. Recordem que aquest període fou l'objecte del ja clàssic estudi de Roustit sobre el deute del consell barceloní a mitjan segle xiv (ROUSTIT, «La consolidation...», pàg. 100-120).

24. Com hem dit al començament, els orígens de l'endeutament cerverí seran tractats en un estudi en preparació (vegeu nota inicial). De totes maneres, ja existeixen alguns treballs que permeten fer-se una mínima idea sobre l'evolució de l'endeutament municipal a Cervera entre 1350 i 1387: TURULL, *La configuració jurídica...*, pàg. 457 i s.; VERDÉS, «La consolidació del...», pàg. 201-206; i Pere VERDÉS, «La carestia de blat de 1374-1376 a Cervera», *Miscel·lània Cerverina*, 12 (1998), pàg. 12-14.

mateix, en aquest context, tant les rendes vitalícies com les perpètuas venudes pel municipi veieren augmentar el seu for, que, en el cas de les primeres, arribà al 16,6% i, en el de les segones, assolí el 10%.²⁵

Com a conseqüència d'aquesta dinàmica, el municipi cercherà contragué un deute a llarg termini impossible d'amortitzar i, el que era pitjor, la seva tresoreria tenia greus dificultats per satisfer els 80.000 sous anuals d'interessos en els terminis pactats. La morositat municipal havia augmentat progressivament i cada vegada eren més freqüents i més importants els retards en el pagament de les pensions o interessos de les rendes perpètuas o vitalícies.²⁶ Especialment complicada fou la relació del municipi amb els censalistas de la ciutat de Barcelona. Com ja hem apuntat, aquest col·lectiu cada vegada adquirí major importància dins el conjunt de creditors de la universitat, i les autoritats locals sempre es mostraren especialment preocupades a l'hora d'evitar conflictes amb els barcelonins. Cal pensar que la ciutat comtal era el principal centre econòmic del país i, per tant, qualsevol retard en el pagament de les pensions podia restringir l'accés de Cervera al mercat de rendes i, alhora, donar lloc a accions judicials dels censalistas contra interessos mercantils de la vila.²⁷ Unes accions que, d'altra banda, eren més enutjoses que en altres poblacions, ja que, com afirmaven els mateixos paers: «alcú per censall ni deute no pot ésser detengut pres en persona sinó en Barchinona per condempnació del terç e assó per privilegi special».²⁸ Per aquesta raó, amb l'objectiu d'evitar els importants perjudicis que podien derivar-se de les actuacions esmentades, els regidors hagueren de recórrer, des de 1363, a les bestretes proporcionades per canviadors com ara Berenguer Bertran o Guillem Colom, aquest últim estretament vinculat a la banca Des Caus i D'Olivella, de la qual ens parla Gaspar Feliu en aquest mateix volum.²⁹

Com hem apuntat, aquestes foren les conseqüències de la venda de –com a mínim– 230 rendes (149 censals i 81 violaris) que, a un interès mitjà del 9%, pro-

25. Vid. TURULL, *La configuració jurídica...*, pàg. 462-464, i Pere VERDÉS, «La carestia de blat...», pàg. 12-14. Caldria estudiar amb més profunditat quines foren les causes d'aquest encariment del mercat de capitals, el qual ja fou detectat per A. Garcia en el seu clàssic treball sobre el censal al regne de València. Segons aquest autor, l'explicació d'aquest episodi és senzilla: en un moment de carestia, l'augment de preus i de salaris hauria provocat un increment del preu del diner, és a dir, dels interessos del deute (Arcadió GARCIA, «El Censal», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, 37 (1961), pàg. 292-293 i 295-296). A la llum dels estudis existents, no ens atrevim a recolzar ni a refusar aquesta hipòtesi, però volem suggerir que tal vegada es tracti senzillament de la llei de l'oferta i la demanda: les necessitats urgents de numerari que tenien la major part dels municipis catalans i, a partir de 1365, la irrupció de la Diputació del General en el mercat del crèdit obligà els responsables municipals a vendre rendes cada cop a major interès (SÁNCHEZ, «Deuda pública i monarquía...», pàg. 534-537). Tot això sense oblidar, tal com veurem a continuació, les reticències que podia despertar en el mercat del crèdit la cada vegada més freqüent morositat municipal.

26. Vegeu, per exemple, les despeses corresponents a pensions endarrerides que apareixen en els llibres de clavaria de 1373, 1379, 1381, 1383 o 1384 (TURULL, *La configuració jurídica...*, pàg. 574-581). Sobre aquesta qüestió, vegeu també SABATÉ, «La insolvència municipal...», pàg. 255-280.

27. Tal com afirmaven els regidors de l'any 1388: calia tenir una especial cura a l'hora de pagar puntualment les pensions a la ciutat comtal «per tant que messions no vinguen a la vila, les quals són pus apareyllades a la vila per los creadors de Barchinona que per deguns altres creadors» (ACC (Arxiu Comarcal de Cervera), Fons Municipal, *Consells*, 1388, f. 19v-20r, 31-XII-1387).

28. Així ho manifestaven, l'any 1414, els paers de Cervera, quan retreien al veguer de Balaguer que hagués arrestat un mercader cercherà a instància d'un creditor del municipi resident a la capital del comtat d'Urgell (ACC, Fons Municipal, *Registre lletres*, 1414, f. 61r-v, 20-I-1414).

29. Sobre la contractació de canviadors barcelonins per part del municipi, vegeu VERDÉS, «Per ço que la vila...», pàg. 86-89.

porcionaren més d'un milió de sous a les arques locals. Un 25% d'aquest crèdit fou aconseguit a la ciutat de Barcelona, on els principals compradors de rendes del municipi cerverí foren –per aquest ordre d'importància– ciutadans honrats, funcionaris reials, mercaders, dones (filles o vídues), religiosos i persones d'oficis diversos (menestrals, notaris, canviadors...).

1387-1413: ELS CONFLICTES DEL MUNICIPI AMB ELS CENSALISTES BARCELONINS

Com és lògic, en aquest context, les autoritats cerverines adoptaren diverses estratègies fiscals i financeres amb l'objectiu de sanejar les finances locals. Paradoxalment, la primera iniciativa havia estat impulsada pel rei Pere el Cerimoniós, principal responsable de l'endeutament municipal. L'any 1363, amb el propòsit d'evitar la “destrucció irreparable” de les poblacions del seu domini, el monarca promulgà una pragmàtica sanció que prohibia taxativament als municipis reials la venda de rendes que no estiguessin destinades a la redempció de les pensions més costoses.³⁰ Concretament, el document establia que les autoritats locals solament podrien endeutar-se, sense permís del rei, per amortitzar els violaris d'aquells creditors que no estiguessin disposats a reconvertir el seu crèdit en un censal, és a dir, a rebaixar voluntàriament l'interès un 50%. La mesura fou poc reeixida perquè les necessitats econòmiques de la Corona i de la comunitat (obres, abastament i deute) provocaren successives suspensions i revisions de la pragmàtica esmentada.³¹ No obstant això, el que ens interessa destacar és que, a partir d'aquell moment, Cervera perdé la capacitat de vendre rendes lliurement; i en el futur, cada vegada que volgué realitzar una emissió, hagué de sol·licitar una llicència reial, fins tot en aquells casos en què la finalitat de l'operació era l'amortització de deutes.³²

30. ACA, Cancelleria, reg. 908, f. 137v-138r, 09-III-1363, Montsó.

31. Caldria estudiar a fons tota la legislació promulgada sobre aquesta qüestió, especialment en el marc de les Corts i els Parlaments celebrats amb posterioritat a 1363. Després d'una primera aproximació, hem vist que, l'any 1365, les ciutats i les viles reials intentaren, per primera vegada, revocar la pragmàtica esmentada, aprofitant que havien de vendre rendes per pagar el donatiu sol·licitat pel rei a les Corts de Barcelona. El monarca, però, refusà la petició i solament accedí a suspendre temporalment la seva aplicació durant els dos anys en què havia de fer-se efectiva la profeta. L'any 1366, la suspensió fou confirmada amb motiu del donatiu atorgat pel braç reial en el Parlament de Barcelona per la defensa de Sardenya. Posteriorment, l'any 1376, constatem que les autoritats municipals novament assajaren de recuperar el control sobre l'emissió de rendes: en el marc de les Corts de Montsó, els representants de les ciutats i les viles reials manifestaven que la venda de censals i violaris era la millor manera de fer front a les necessitats de llurs comunitats, entre les quals destacaven les obres dels murs, l'abastament de forment i altres despeses. Això no obstant, segons els síndics esmentats, el control reial entorpia el funcionament de la hisenda municipal i, per aquesta raó, demanaren al rei que els retornés la capacitat de vendre lliurement censals i violaris; «car pensar pot, senyor, la vostra altesa queis de cascuna ciutat, vila e loch, sabents lurs facultats pròpies, mils que altre no faran les dites vendes sinó per lo menor dampnatge e per lo millor bé lur». El rei refusà la proposta, però autoritzà la lliure emissió de rendes sempre que aquestes estiguessin destinades a redimir censals i violaris més onerosos o a la construcció de les muralles (M. SÁNCHEZ i P. ORTÍ, *Corts, parlaments i fiscalitat a Catalunya: els capítols del donatiu (1288-1384)*, Barcelona, Generalitat de Catalunya (Departament de Justícia), 1997, pàg. 335-337, 397 i 515-516).

32. Ignorem en funció de quina disposició Cervera es veié privada, de forma absoluta, de la capacitat de vendre censals morts, fins i tot en aquell cas en què les rendes s'emprarien per amortitzar crèdits més costosos. Potser aquesta darrera prohibició no existia, però, tal com afirmaven els síndics de les ciutats i les viles reials l'any 1376, «alguns compradors de censals e violaris [...] dubten de comprar aquells sobre e de universitats [...] sens llicència e ferma [del rei] per raó d'una sanció o ordinació quís diu ésser estada feta en contrari» (SÁNCHEZ i ORTÍ, *Corts, parlaments ...*, pàg. 515-516). Sigui com sigui, el cert és que el municipi cerverí sol·licità llicència reial cada vegada que volgué emetre una renda, i quelcom similar documentà Cortiella per al cas de

Durant el regnat del Cerimoniós, els regidors cerverins ja engegaren alguna campanya d'amortització dels censals més cars (al 10%) i, sobretot, dels violaris (al 14% i al 16%) amb els diners que obtingueren de la venda de rendes a menor interès.³³ Malgrat tot, les contínues pressures econòmiques de la tresoreria municipal no sols impediren la reducció del volum del deute, sinó que, a més, motivaren l'emissió de noves rendes en condicions força desfavorables per a la vila. Aquesta tendència sembla aturar-se durant la dècada de 1380, gràcies al que podríem considerar una caiguda general dels tipus d'interès. Efectivament, en el decurs d'aquells anys, les autoritats municipals de Cervera i d'altres poblacions del Principat trobaren creditors disposats a prestar diners a preus molt moderats; i entre aquests creditors, sens dubte destacaren les persones físiques i sobretot jurídiques disposades a comprar rendes al 3,3%, amb la condició que fos un "censal perpetu", és a dir, sense carta de gràcia o pacte de retrovenda. Ignorem els orígens d'aquesta fórmula, però el cert és que una institució pública, com ho era el municipi, constituïa un dels pocs venedors de rendes que podien oferir aquesta condició i, dins del mercat del deute, existien alguns tipus de creditors, especialment els administradors de les causes pies o les institucions religioses, que podien estar interessades a adquirir censals irredimibles.³⁴

Així, doncs, després d'obtenir la corresponent llicència reial, les autoritats municipals enviaren els seus representants a Barcelona per cercar censals perpetuats, amb el producte dels quals poguessin amortitzar les rendes més dispendioses que satisfesia la universitat o 'persuadir' els seus propietaris perquè reduïssin la taxa d'interès. D'aquesta manera, entre 1388 i 1389, els paers cerverins vengueren més de 15.000 sous de pensions al 6,25%, al 5% o al 3,3%, les quals proporcionaren uns ingressos superiors a 310.000 sous a les arque locals.

Tarragona (CORTIELLA, *Una ciutat catalana...*, pàg. 216-217). Pel que sabem, solament la ciutat de Barcelona, a partir de l'any 1390, obtingué un privilegi que permetia als seus consellers la venda de censals o violaris sense permís del rei (ROUSTIT, «La consolidation...», pàg. 50-52). En el cas de les poblacions senyoriales tingué lloc un procés semblant, tal com mostra Morelló en el seu estudi sobre Reus i Valls: a partir de 1411, l'arquebisbe de Tarragona prohibí a les endeutades autoritats municipals d'aquests llocs l'emissió de rendes sense la seva autorització (MORELLÓ, *Fiscalitat i deute...*, pàg. 762-763).

33. Per exemple, l'any 1368 ja documentem la venda de censals morts per amortitzar violaris (ACC, Fons Municipal, *Censals*, 1377-1402, f. 61v-62r). Posteriorment, documentem múltiples referències a redempcions, entre les quals hem de destacar la que tingué lloc l'any 1373, quan els regidors esmerçaren 88.511 sous en la lluita de rendes (TURULL, *La configuració jurídica...*, pàg. 469). Un procés similar ha estat observat en altres poblacions catalanes on s'ha estudiat l'endeutament censal. Així, Torras constata que, a partir de 1368, la ciutat de Manresa obtingué diverses llicències reials per poder vendre censals amb l'objectiu de redimir violaris o reduir altres rendes perpètuas més costoses (TORRAS, *El deute...*, pàg. 170-171). Pel que fa a Valls i Reus, Morelló posa de manifest que la política de redempció començà els anys 1369 i 1370, respectivament (MORELLÓ, «La crisi financera...», pàg. 803).
34. En el cas de Cervera, durant la dècada de 1370 (fins i tot abans), els regidors ja trobaren algun creditor disposat a prestar diners a un for superior a 14.000 per mil i, per exemple, l'any 1374, el municipi vengué un censal al 4% a un benefici de la vila (ACC, Fons Municipal, *Censals*, 1377-1402, f. 75r-v). Ara bé, aquesta tendència es consolidà a partir de 1380 i, l'any 1381, documentem la primera referència a un censal a raó de 30.000 per mil (3,3%) en la documentació cerverina (M. TURULL, *La configuració jurídica...*, pàg. 473 i 463-464). Pel que fa a altres poblacions catalanes, M. Sánchez constata que, a Castelló d'Empúries, les autoritats municipals ja vengueren 12 rendes irredimibles durant l'exercici de 1381-1382 (Manuel SÁNCHEZ, «Fiscalidad y finanzas de una villa señorial catalana: Castelló d'Empúries, 1381-1382», dins M. SÁNCHEZ (ed.), *Fiscalidad real y finanzas...*, pàg. 326-327). Mentrestant, en el seu estudi sobre Vic, Passola trobà referències a censals venuts pel municipi: l'any 1370, a raó de 5,26%; l'any 1378, a raó de 4%, i l'any 1385, a raó de 2,85% (J. M. PASSOLA, «Introducció del censal i del violari en el Vic medieval», *Ausa*, 12 (1986), pàg. 113-123).

Molts d'aquests diners foren utilitzats per amortitzar les rendes vitalícies que encara pagava Cervera i també per redimir els deutes dels propietaris de censals al 8,3% i al 7,14% d'interès, que es negaven a acceptar una rebaixa de llur pensió.³⁵ Com pot veure's, ens trobem davant la primera gran operació de sanejament de les finances locals i, pel que sabem, l'empresa no fou exclusiva de la vila, sinó que també tingué lloc en moltes altres poblacions del Principat, especialment dins el domini reial.³⁶

Tanmateix, aquesta iniciativa no fou suficientment important per acabar amb les dificultats econòmiques del municipi certerí, que cada vegada tenia més problemes per trobar rendes al 3,3%. Certament, durant la dècada de 1390 encara documentem la venda d'algun censal perpetu (o al 5% d'interès), que permeté l'amortització o la reducció de les pensions més oneroses per a la universitat. Però aquestes operacions també coexistiren amb altres emissions destinades a fer front als donatius a la Corona, la construcció de muralles i els deutes de la universitat. Aquest rebrot de l'endeutament obstaculitzà de forma important el procés de reducció de les pensions, ja que, a la quantia de les rendes venudes, s'hi afegien uns elevats interessos: una altra vegada, les urgències econòmiques de la tresoreria municipal obligà els regidors a emetre censals al 7,14% i, fins i tot, al 8,3%.³⁷

Com pot veure's, els esforços de les autoritats certerines per sanear les finances municipals mitjançant l'emissió de rendes a baix interès havia tingut una efectivitat molt limitada. Quelcom similar devia succeir en altres poblacions del Principat i, per aquesta raó, els regidors d'algunes d'elles, juntament amb alguns nobles, decidiren unir-se per reclamar al rei una reducció general d'interessos.³⁸ Caldria estudiar amb més profunditat aquest episodi, però tot sembla indicar que la coalició de deutors, en la qual participava Cervera, fracassà en el seu intent: el monarca no podia decretar unilateralment una rebaixa d'interessos, sobretot quan ell mateix, l'any 1363, havia establert en constitució general i perpètua que aquestes reduccions havien de ser voluntàries i que l'a-

35. D'aquesta quantitat, prop d'un 60% (179.440 sous) fou manllevada a censalistes barcelonins i més del 30% (97.800 sous) tenia la forma de censals perpetuats. Especialment important fou l'operació protagonitzada pel síndic Antoni Vilar l'any 1388, quan vengué 6.915 sous de pensions per valor de 113.620 sous (6,08% de mitjana), que serviren per a amortitzar 108.990 sous de capital, corresponents a 9.365 sous i 10 diners de censals i violaris (8,59% de mitjana) (ACC, Fons Municipal, *Censals*, 1389).

36. L'any 1387, entre altres coses, els regidors de Montblanc demanaven a Joan I que els donés permís per vendre 10.000 sous "perpetuats censals" per amortitzar altres rendes més costoses que ofegaven la universitat (Francesc de BOFARULL, *Documentos para escribir una monografia de la villa de Montblanch*, Barcelona, 1897, pàg. 99-100). L'any 1388, considerant l'estat de ruïna imminent de la ciutat, el nou monarca autoritzà els paers de Lleida a emetre 20.000 sous jaquesos censals al 3,3% d'interès per tal de redimir violaris i censals municipals (Josep LLADONOSA, *Història de Lleida*, Lleida, Dilagro, 1991, vol. II, pàg. 546). L'any 1389, el rei també atorgava una llicència a les angoixades autoritats municipals de Berga perquè poguessin manllevar diners a través de la venda rendes irredimibles al 3,3% i, amb el seu producte, llueixin l'important deute contret per la vila, especialment amb motiu de la construcció de les muralles (RIU, «La vila de Berga...», pàg. 350). Malgrat que no hi ha constància de la concessió de cap autorització similar a la ciutat de Manresa, Torras no dubta a considerar els anys 1387-1388 com un moment «d'eufòria redemptora» (TORRAS, «El deute públic...», pàg. 171) i, en el cas de Tarragona, Cortiella documenta, entre 1384 i 1387, diverses operacions encaminades a reduir o amortitzar els censals que la vila pagava al 8,3% d'interès mitjançant la venda de rendes al 7,14%, 6,6% i 6,25% (CORTIELLA, *Una ciutat catalana...*, pàg. 218-219).

37. Sobre les emissions de rendes realitzades pel municipi certerí al final del segle XIV, vegeu VERDÉS, «Per ço que la vila...», pàg. 99-105.

38. ACC, Fons Municipal, *Consells*, 1398, f. 60v-61r, 23-VII-1398; *Consells*, 1399, f. 48r-v, 16-IV-1399.

cord amb una part dels creditors no era vinculant, sota cap pretext, per a la resta de censalistes.³⁹

Davant d'aquest contratemps, les autoritats municipals de Cervera decidiren demanar, com a mínim, una provisió reial, en la qual se sol·licités als creditors que, pel bé de la vila, accedissin voluntàriament a reduir els seus censals a un for del 5% o del 4,16%.⁴⁰ Els regidors cerverins tenien l'esperança que, si els censalistes locals començaven a rebaixar les seves pensions, la resta seguiria el seu exemple. La demanda, però, fou refusada pels creditors, especialment pels de Barcelona, que comptaven amb el suport incondicional dels consellers de la ciutat. El consistori barceloní afirmava «que lo senyor rey no podie fer res del dit fet» i «que ells en neguna manera no darien paciència que les reduccions dels dits censals se fessen, ans ne venrien contra tothom qui açò fer ne vulgués ne mantingués».⁴¹

Mentrestant, la tresoreria municipal continuava tenint moltes dificultats per fer front anualment a les pensions, i alguns “mals creditors” no acceptaven cap tipus de dilació ni pròrroga a l'hora de cobrar les seves rendes. Aquests censalistes eren, bàsicament, forasters (sobretot de Barcelona) i sovint enviaven procuradors per reclamar llurs interessos, juntament amb les indemnitzacions i les penes que els corresponien pels retards.⁴² Davant d'aquesta situació, la reacció de les autoritats municipals cerverines fou recórrer a una operació financera desesperada que consistia a “arrendar els ingressos de la vila”, és a dir, consignar una quantitat fixa de les rebudes de la tresoreria a un o més financers, que

39. M. TURULL i P. VERDÉS, «Sobre la hisenda municipal a Constitucions y altres drets de Cathalunya (1704)», dins M. SÁNCHEZ (ed.), *Fiscalidad real y finanzas...*, pàg. 121-154 (141).

40. ACC, Fons Municipal, *Consells*, 1399, f. 85v-86r, 18-VIII-1399; *Clavaria*, 1399, f. 101v. Durant la primera dècada del segle XV, els regidors d'altres poblacions del Principat també dugueren a terme una política financera similar a la de les autoritats municipals cerverines. Així, l'any 1399, també documentem provisions d'aquest tipus a Montblanc (4,17%), on el rei Martí també sol·licitaria una rebaixa als creditors els anys 1400 (4,35%), 1401 (6,67%) i 1403 (6,25-6,67%) (Jaume FELIP, *Llibre de privilegis, concòrdies i cartes reials de la vila de Montblanc (Col·lecció factícia)*, Montblanc, Ajuntament de Montblanc, 2001, pàg. 28). L'any 1400, els cònsols de Berga demanaven i aconseguien el suport dels paers, a l'hora de persuadir els creditors d'aquella vila que residien a Cervera, perquè reduïssin llurs pensions a raó de 24.000 per mil o, el que és el mateix, al 4'16% d'interès (ACC, Fons Municipal, *Consells*, 1400, f. 50r, 21-V-1400, i f. 68r-v, 05-VIII-1400; *Consells*, 1402, f. 13v, 02-I-1402). Segons Cortiella, entre 1400 i 1407, el municipi tarragoní també sol·licità provisions reials i arquebisbats per tal d'aconseguir reduccions dels seus creditors al 5% o al 5,5% (CORTIELLA, *Una ciutat catalana...*, pàg. 224-227). L'any 1405, els paers de Lleida requerien el suport dels seus homònims cerverins perquè, tal com havien fet ells, intercedissin davant dels censalistes d'aquella ciutat, perquè accedissin a rebaixar l'interès al 5% (ACC, Fons Municipal, *Consells*, 1405, f. 18v, 16-II-1405). En el cas de Valls, l'any 1401, Morelló documenta una temptativa municipal destinada a redimir tots els censals que no acceptessin una reducció a 20.000 per mil (5%) i, segons l'estudi de Torras, quelcom similar intentaren els regidors de la ciutat de Manresa (MORELLÓ, «La crisi financera...», pàg. 230-232; TORRAS, «El deute públic...», pàg. 175). Finalment, segons una referència indirecta, també tenim constància de les manobres dutes a terme l'any 1407 per les autoritats municipals de la ciutat de Balaguer i altres llocs del comtat d'Urgell per tal de reduir els interessos de llur deute, com a mínim, al 4'16%. No sabem si la iniciativa va prosperar, però l'any 1415 documentem la reducció d'un censal balaguerí del 6,25% al 5% (*Memòria de la gestió municipal de 1940-1945. Con un apéndice que contiene la serie ordenada de los documentos de su archivo arreglado por el rvd. Fray Pedro Sanahuja o.f.m.*, Lérida, 1946, pàg. 37 i 63; Dolors DOMÍNGO, *Pergamins de la ciutat de Balaguer*, Lleida, Universitat de Lleida i Institut d'Estudis Ilerdencs, pàg. 153).

41. ACC, Fons Municipal, *Consells*, 1400, f. 13r, 03-I-1400; f. 24r-25r, 03-II-1400; f. 26r-v, 14-II-1400; *Clavaria*, 1400, f. 67v.

42. L'any 1399, per exemple, les autoritats municipals intentaven vendre un censal perpetu a un home de Barcelona, amb l'esperança que amb el seu producte «se'n porà traure alguns mals creditors, dels quals la dita vila ha tots anys missions e despeses» (ACC, Fons Municipal, *Consells*, 1399, f. 19r-v, 26-I-1399). Un d'aquests censalistes inflexibles era un tal Vicent Riu, mercader de Barcelona, i les seves contínues pressions obligaren els paers de l'any 1400 a sol·licitar una llicència reial per vendre un censal que permetés amortitzar la renda que li pagava la vila (ACC, Fons Municipal, *Consells*, 1400, f. 61v-62v, 08-VII-1400; f. 81r, 14-IX-1400).

es comprometessin a pagar anualment les pensions dels censals i, al cap d'uns quants anys, amortitzessin una part de l'endeutament municipal.⁴³

L'any 1405, el rei Martí l'Humà donava llum verda a la contractació d'una companyia integrada pels ciutadans barcelonins Pere Montrós, Pere Destorrent i Bernat Grau, mercaders, i Antoni Sapllana, notari.⁴⁴ Segons el pacte de l'arrendament, durant 14 anys, les autoritats locals es comprometien a pagar 95.000 sous anuals «in peccunia numerata et sane» als arrendataris, els quals havien de satisfer cada any les pensions municipals i, dins del termini esmentat, amortitzar 20.000 sous de censals. L'operació suposava la pèrdua de prop de 160.000 sous per al municipi cerverí, però, en contrapartida, la clavaria s'estalviava les dificultats derivades del pagament dels interessos i, al mateix temps, es deslliurava dels censals més costosos. L'empresa començà amb bou peu, però una conjuntura econòmica negativa féu rebrotar la morositat municipal i les relacions amb els financers barcelonins anà deteriorant-se progressivament fins que, l'any 1410, els paers decidien, unilateralment, trencar el pacte. La mort del rei Martí, amb el consegüent conflicte successori, obligà les autoritats locals a desviar tots els recursos municipals cap a la fortificació de la vila i, aprofitant l'avinentesa, donaren per acabada la seva relació amb els arrendataris i declararen una suspensió de pagaments.⁴⁵

Com ja hem apuntat, el balanç de l'endeutament municipal entre 1387 i 1413 se saldà amb una petita –i insuficient– disminució de les pensions pagades per la universitat, el volum de les quals va passar de 77.000 sous fins a 63.000 sous anuals, però amb un increment del capital degut de 1.000.0000 sous fins a 1.300.000. Aquestes xifres eren el resultat de l'emissió de 90 rendes que, a un interès mitjà del 5%, havien proporcionat més de 700.000 sous a les arquees locals. Gairebé el 50% d'aquest capital s'havia aconseguit al mercat de Barcelona, on els compradors de rendes foren fonamentalment eclesiàstics (106.000 sous), però també (i en aquest ordre) dones, menestrals, mercaders, funcionaris reials, notaris i, per últim, ciutadans honrats.

La contracció de l'endeutament censal (1413-1516)

Així, doncs, l'any 1411, la situació del municipi cerverí era desesperada: els creditors reclamaven llurs pensions, els arrendataris barcelonins de la clavaria exigien els endarreriments i l'amenaça d'un conflicte bèl·lic per la successió del rei

43. Durant la segona meitat del segle XIV, els regidors cerverins ja s'havien plantejat en diverses ocasions la possibilitat de recórrer a una operació d'aquest tipus, però sempre l'havien acabat desestimant (ACC, Fons Municipal, *Consells*, 1373, f. 34v, 16-XI-1373; TURULL, *La configuració jurídica...*, pàg. 469, cf. ACC, Fons Municipal, *Consells*, 1379, f. 22r, 25-V-1379; 1401, f. 23v, 24-I-1401; 1402, f. 14v, 09-I-1402). Segons Morelló, les autoritats municipals de la vila de Valls contemplaren una solució similar l'any 1371 (MORELLÓ, «La crisi financera...», pàg. 229). L'any 1422, documentem una sentència arbitral entre els regidors de la ciutat de Balaguer i certs particulars, els quals havien arrendat el producte de les impositcions i d'un onzè municipals i, a canvi, s'havien compromès a redimir censals per valor de 56.000 sous (*Memoria de la gestión...*, pàg. 64-65). Posteriorment, l'any 1427, també tenim constància d'un arrendament frustrat a la ciutat de Tarragona, l'objectiu del qual era amortitzar els censals pagats a creditors de Barcelona (CORTIELLA, *Una ciutat catalana...*, pàg. 231).

44. ACA, Cancelleria, reg. 2179, f. 82r-v i f. 120r-v, 15-IX-1404, Barcelona.

45. La relació entre les autoritats locals i la companyia financera de Barcelona són descrites de forma detallada a VERDÉS, «Per ço que la vila...», pàg. 109-115.

Martí requeria l'acabament de les muralles de la vila. Davant d'aquesta situació, les autoritats locals adoptaren una posició de força i es negaren a satisfer cap pensió que tingués un interès superior al 3,3%. A continuació, mostrarem quin fou el resultat d'aquesta decisió municipal, que, tal com dèiem, obrí un període de contracció de l'endeutament censal i suposà una considerable disminució de la dependència financera envers Barcelona. Dins d'aquesta fase, també podem distingir tres períodes fonamentals. Entre 1413 i 1462, les autoritats municipals (amb el consentiment dels creditors) intentaren, sense èxit, amortitzar el deute contret a Barcelona. Entre 1462 i 1488, l'esclat de la Guerra Civil provocà una segona suspensió de pagaments, que anà acompanyada d'una confiscació de les rendes dels censalistes barcelonins per part de la monarquia. I entre 1488 i 1516, es restablí progressivament la situació, després d'una nova reducció general d'interessos fins a l'1,6%.

1413-1462: LA TEMPTATIVA D'AMORTITZACIÓ DEL "PAGAMENT DE BARCELONA"

Al començament del segle XV, la rebaixa general de pensions constituïa l'única via d'escapament per a unes finances municipals totalment ofegades pels endarreriments del deute. Una simple moratòria de pagaments no servia per sortir de l'atzucac on havien entrat les finances municipals i, per aquesta raó, els paers reclamaren als censalistes que accedissin 'voluntàriament' a disminuir les rendes que cobraven anualment fins a un 3,3% d'interès. Conscients de l'estat ruïnós en què es trobava la hisenda local, la major part dels censalistes residents a Cervera o el seu entorn acceptaren la demanda, però no ho feren així els creditors de l'anomenat "pagament de Barcelona". El poderós col·lectiu de creditors barcelonins i del seu entorn no estava disposat a acceptar cap tipus d'imposició, però, en un moment d'incertesa política i de debilitat de la jurisdicció reial, tampoc no tenia mitjans coercitius per obligar els regidors d'un important municipi, com ho era Cervera, a reconsiderar la seva posició.⁴⁶ D'aquesta

46. Caldria estudiar amb detall el llarg procés que s'encetà arran de la suspensió de pagaments, però ara solament ens interessa destacar que les diligències judicials portades a terme pels creditors no serviren de res. En efecte, a la llum de la documentació estudiada, sabem que els censalistes interposaren, a la cort del veguer de Barcelona, un "clam de pau i treva" contra els regidors i els veïns de Cervera pel trencament de les obligacions que havien contret quan vengueren les rendes. Així mateix, els creditors portaren l'afer davant del governador general de Catalunya i del Parlament que en aquells moments se celebrava a Tortosa per discutir la successió del rei Martí (ACC, Fons Municipal, *Consells*, 1411, f. 83r, 04-V-1411; f. 12r-13r, 12-X-1411; f. 13r-v, 15-X-1411, i f. 15v, 28-X-1411). Però aquestes iniciatives no tingueren cap resultat i les autoritats municipals cerverines aprofitaren el moment d'incertesa política que vivia el Principat per imposar la seva resolució. D'aquesta manera, amb l'assessorament de diversos juristes lleidatans, els paers enviaren missatgers a Tortosa per organitzar la defensa legal del municipi (ACC, Fons Municipal, *Consells*, 1411, f. 12r-13r, 12-X-1411; f. 19v, 02-XII-1411, i f. 21r, 03-XII-1411). Alhora, com a mesura preventiva, els paers disposaren la "ferma de dret" dels vilatans en poder dels oficials reials de vila; aquesta acció, prevista en els privilegis de Cervera, significava que els veïns se sotmetien únicament a la jurisdicció del veguer o del batlle locals, controlats pel municipi. Una altra precaució fou la cessió a persones eclesiàstiques de tots els censals i els deutes que els cerverins percebien o esperaven cobrar a altres poblacions, amb l'objectiu que no poguessin ser executats a instància dels creditors barcelonins. En aquest sentit, el consell també ordenà que fossin tancades les portes de la població i les persones encarregades de custodiar-les reberen la comesa d'obligar tothom qui volgués entrar a jurar que no portava cap provisió contrària a la universitat (ACC, Fons Municipal, *Registre lletres*, 1441, f. 78r-v, 21-IX-1441). Finalment, els rumors d'un possible avalot promogut pels creditors foren silenciats mitjançant la creació d'escamots armats i, «com siam sens príncep e senyor», amb l'aixecament de quatre forques i dos pilons a la Plaça del Blat i la Plaça de l'Om (ACC, Fons Municipal, *Consells*, 1411, f. 114v, 11-VIII-1411, i f. 116r-117r, 11-VIII-1411).

manera, després de moltes gestions, les autoritats cerverines aconseguiren el seu propòsit i, l'any 1413, el municipi signava una concòrdia amb els censalistes de la ciutat comtal.⁴⁷

Val a dir que aquesta no fou la primera reducció general d'interessos pactada per un municipi del Principat amb els seus creditors, ni tampoc seria l'última: així, per exemple, coetàniament documentem concòrdies o polítiques similars a Montblanc, Lleida, Tarragona, Cardona o Berga.⁴⁸ I també cal advertir que aquests tipus de pactes no foren vinculants, és a dir, que a tot arreu hi hagueren minories de creditors que es negaren a acceptar la rebaixa de llurs pensions, engellant enutjoses accions judicials contra les universitats i els seus membres. En el cas de Cervera, aquesta minoria era formada per alguns ciutadans barcelonins, eclesiàstics i nobles, els quals es manifestaren disposats a guanyar-ho o perdre-ho tot.⁴⁹ Comencen, llavors, diversos plets que es perllongaren durant anys i, davant la impossibilitat d'exercir cap tipus de pressió sobre els censalistes reticents, el municipi hagué de negociar amb tots i cadascun d'ells fins aconseguir reduccions parcials, això és, a for de 3,70%, 4,16% o 5%.⁵⁰

Malgrat tot, la signatura de la concòrdia de 1413 fou com una alenada d'aire fresc per al municipi cerverí, que, després de molts anys, albirà novament la possibilitat de sanejar les seves finances. Malauradament, encara no hem pogut localitzar el document del pacte, però, a través de referències indirectes, sabem que el seu principal objectiu era amortitzar l'endeutament censal que el municipi cerverí satisfia a Barcelona i la seva rodalia.⁵¹ Com hem dit, la major part dels creditors barcelonins acceptaren la rebaixa de llurs pensions, però a canvi exigiren la cessió d'un dels principals recursos de la hisenda municipal, l'im-

47. Les llargues negociacions entre Cervera i els creditors, amb la intermediació del rei Ferran I i els consellers de Barcelona, són descrites a VERDÉS, "Per ço que la vila...", pàg. 124-129.

48. Com hem apuntat, l'any 1413 els paers cerverins demanaren la reducció d'interessos, al·legant que Montblanc havia aconseguit una rebaixa general de les pensions a for de 40.000 per mil (2,5%), i, efectivament, l'any 1408 hom pot documentar una carta del rei Martí animant els creditors de la vila perquè acceptessin cobrar solament l'interès esmentat (FELIP, *Llibre de privilegis...*, pàg. 28). Així mateix, la ciutat de Lleida ja negocià una reducció a 30.000 per mil (3,3%) amb els seus censalistes l'any 1409 i, l'any 1413, aquesta operació fou confirmada pel rei Ferran I (Enrique MUT, *La vida económica de Lérida de 1150 a 1500*, Lleida, Instituto de Estudios Ilerdenses, 1953, pàg. 186 i 316-317; LLADONOSA, *Història de Lleida...*, pàg. 546-547; M. T. FERRER MALLOL, «Un memorial de greuges de la mà menor de Lleida contra la mà major (s. xv)», dins *Miscel·lània Homenatge a Josep Lladonosa*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 1992, pàg. 303-304). L'any 1420, documentem una complexa sentència arbitral entre la ciutat de Balaguer i els seus creditors, gràcies a la qual sabem que inicialment els regidors balaguerins pretenien una reducció del seu deute al 2'5% d'interès i que finalment s'hagueren de conformar amb el 3,3% (*Memoria de la gestión...*, pàg. 64). Entre 1417 i 1431, les autoritats municipals de Tarragona també aconseguiren, malgrat la ferria resistència dels censalistes, una rebaixa al 3,3% de l'interès de la major part de censals que pagava la ciutat (CORTIELLA, *Una ciutat catalana...*, pàg. 228-234). En el cas de Manresa, Torras fa esment a l'inici d'una «ofensiva reductora» del municipi a partir de 1417 i a un predomini quasi absolut de les rendes a for de 30.000 per mil durant els anys 1418-1419 (TORRAS, «El deute públic...», pàg. 176-177). En el seu estudi sobre Cardona, A. Galera dedica la seva atenció al pacte de reducció a 22.000 per mil (4,5%) entre el comtat homònim i els seus creditors l'any 1433 (GALERA, *Endeutament i fiscalitat...*, pàg. 363-391). I, finalment, entre els anys 1416-1418, la documentació cerverina mostra una petició de suport que les autoritats municipals de Berga feren als paers de la vila perquè els creditors d'aquella població que residien a Cervera acceptessin rebaixar llurs pensions al 3,3% (ACC, Fons Municipal, *Consells*, 1416, f. 64r, 22-XI-1416; f. 67r, 03-XII-1416; 1417, f. 182v, 27-XI-1417; 1418, f. 35v, 04-V-1418, i f. 40r-v, 24-V-1418).

49. Així s'expressava, l'any 1414, el procurador d'un censalista, que afirmava que el seu representat no volia reduir i «que tot ho haurà o tot ho perdrà» (ACC, Fons Municipal, *Consells*, 1414, f. 22v, 21-III-1414).

50. Vegeu VERDÉS, "Per ço que la vila...", pàg. 127-129.

51. Coneixem el contingut d'alguna de les clàusules de la concòrdia signada el 17 d'abril de 1413, davant del notari barceloní Pere Pellisser, gràcies al seu trasllat en altres documents notariais (per exemple, *AHPB*, Pere PELLISSER, *Quintus liber... ville Cervarie*, 1430-1435, f. 19v-20v).

post indirecte (imposicions), i la creació d'una administració independent de la tresoreria (clavaria), que s'anomenà *receptoría*. Aquesta nova institució, consignatària de les imposicions, tenia la comesa de satisfer les rendes del “pagament de Barcelona” i d'amortitzar, anualment, 25.000 sous de l'endeutament contret a la ciutat comtal.⁵² Amb aquest ritme, les autoritats locals calcularen que podrien redimir tot el deute barceloní en el termini de 15 o 20 anys, després dels quals recuperarien el control sobre l'impost indirecte i podrien fer el mateix amb la resta de rendes pertanyents al “pagament de Cervera”.

No obstant això, a mesura que passaven els anys, les previsions de les autoritats locals s'anaren torçant i, a mitjan segle XV, la universitat –o més ben dit, la clavaria– es trobava novament en una situació delicada. Com hem vist, a partir de 1413, la tresoreria municipal havia quedat dividida en dues caixes: la receptoría, encarregada de satisfer els interessos i d'amortitzar l'endeutament censal contret a la ciutat comtal i la seva rodalia, i la clavaria, amb la comesa de pagar la resta de despeses comunitàries. D'entrada, els regidors consideraren que el receptor podria fer front als seus càrrecs mitjançant el producte de les imposicions, mentre que el clavari també podria fer-ho amb els diners procedents de l'impost directe i d'altres recursos municipals. Tanmateix, aquesta presumpció era errònia, i la progressiva disminució del rendiment de les talles, juntament amb les importants despeses imprevistes, col·locaren la clavaria en una posició difícil.

Inicialment, els regidors intentaren redreçar la situació revisant la concòrdia de 1413. Concretament, l'any 1426, els censalistes del “pagament de Barcelona” acceptaren que la redempció disminuís de 25.000 a 10.000 sous anuals, cedint d'aquesta manera una part important de les imposicions al clavari.⁵³ El propòsit de la mesura era reequilibrar la hisenda municipal, però en aquesta ocasió les previsions tampoc no foren correctes i, en el decurs dels anys següents, les autoritats municipals es veieren obligades a demanar, una i altra vegada, pròrrogues parcials o totals de l'amortització als censalistes barcelonins.

En aquestes circumstàncies, no és estrany que els paers intentessin vendre nous censals morts per subvenir a les urgències comunitàries. Ara bé, resulta interessant constatar que el mercat del crèdit semblava haver-se contret, com a mínim per als regidors cerverins, i prova d'això és un episodi que tingué lloc el 1430.

Aquell any, el consistori necessitava vendre censals morts per fer un donatiu de 6.000 florins al rei Alfons el Magnànim, que evités l'alienació de la vila. En principi, les autoritats municipals pensaren que podrien aconseguir fàcilment aquesta quantitat mitjançant l'endeutament censal, però la convinença amb el monarca estigué a punt de fracassar a causa de la impossibilitat de trobar com-

52. Aquest procediment resulta similar al que existia a Mallorca des de 1405, en virtut del “Contracte Sant”: Ricard URGELL, «Dinàmica del deute públic a la Universitat de Mallorca en el segle XV», dins M. SÁNCHEZ i A. FURIÓ (eds.), *Actes del Col·loqui “Corona, Municipis i Fiscalitat a la Baixa Edat Mitjana”*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 1997, pàg. 675-701 (677-679).

53. ACC, Fons Municipal, *Consells*, 1426, f. 21r-v, 02-I-1426; *Memorials*, 09-I-1426; *Registre lletres*, 1426, f. 3v-4r, 09-I-1426; f. 61r-v, 26-VIII-1426; *Consells*, 1426, f. 138r-v, 15-XII-1426; *Registre lletres*, 1427, f. 2r, 02-I-1427.

pradors de rendes, tant a Barcelona com en altres mercats del Principat. En efecte, en el decurs de 1430, documentem diverses referències que palesen les dificultats dels representants municipals a l'hora de manllevar diners i, pel que sembla, el problema no era exclusiu de Cervera, perquè ni tan sols la Diputació del General podia vendre censals al 8,3% d'interès. Per tant, resulten comprensibles les angoixades paraules del síndic enviat pel municipi a València per excusar el retard davant del rei Alfons, «car havien haüts a trametre per totes les viles de Cathalunya que no havien pogut trobar a prestar a censal un diner».⁵⁴ Finalment, després de molts treballs, els regidors aconseguiren vendre censals morts a Barcelona i a Lleida, però hagueren de garantir les operacions de forma extraordinària mitjançant penyores d'argent, l'obligació de la imposició del safrà i l'aval dels incondicionals paers lleidatans.⁵⁵

Ignorem fins a quin punt fou excepcional l'experiència de 1430-1431, però el cert és que no documentem l'emissió de cap altre censal fins a 65 anys després. Això no significa que les autoritats municipals oblidessin el recurs al crèdit al llarg termini, ja que són diverses les propostes realitzades davant del consell cerverí per vendre censals morts. No obstant això, finalment cap d'aquestes iniciatives no acabà fructificant. L'any 1435, per exemple, els paers informaren de l'existència de dues persones disposades a prestar quantitats importants de diners i apuntaren la possibilitat d'aprofitar el crèdit per redimir els pocs creditors municipals que encara cobraven interessos superiors al 5%.⁵⁶ Però l'operació no quallà i cal preguntar-se fins a quin punt aquesta circumstància no fou conseqüència de la ferotge competència que existia entre els diferents municipis a l'hora d'aconseguir aquests capitals. Com a mínim, això és el que succeí l'any 1438, quan diversos religiosos cerverins decidiren esmerçar 8.000 sous en «lloc segur» per instituir una missa a l'església parroquial de Cervera. Pel que sabem, el rector de l'església manifestà públicament que la paeria tindria dret de fadiga per comprar el censal, però mentrestant també negociava amb els regidors d'altres poblacions (els de la veïna i sempre rival vila de Tàrrrega, per exemple) i viatjava a Barcelona per aconseguir un bon tracte.⁵⁷

Per tant, tot sembla indicar que el mercat de rendes havia experimentat una important contracció, cosa que s'adiria amb la promulgació d'una sèrie de constitucions contra la morositat a la Cort de Barcelona de 1432.⁵⁸ En aquest con-

54. ACC, Fons Municipal, *Consells*, 1430, f. 48r-51r, 20-V-1430; f. 53r-v, 28-V-1430, i f. 66r-67r, 07-IX-1430.

55. ACC, Fons Municipal, *Consells*, 1430, f. 76r-77v, 12-X-1430 i f. 77v, 15-X-1430; f. 79r-80r, 25-X-1430; f. 86r, 16-XI-1430; *Registre lletres*, 1432, f. 95v-96r, 15-XI-1432; *Consells*, 1433, f. 2v-3r, 03-I-1433; f. 9v, 04-II-1433; f. 15v-16r, 05-III-1433, i f. 49r-50r, 07-XII-1433. No comptem amb dades suficients per descriure el procediment exacte emprat en l'operació d'empenyorament. Malgrat tot, cal advertir que si bé en el cas del municipi cerverí aquest tipus de garanties era nou, en canvi, des del començament del segle xv, l'obligació de donar penyores en un contracte de censal era una pràctica habitual dins l'àmbit privat (HERNANDO, «Crédit i llibres...», pàg. 7-11).

56. ACC, Fons Municipal, *Consells*, 1435, f. 13v-14r, 03-I-1435, i f. 58r-v, 22-VII-1435.

57. ACC, Fons Municipal, *Consells*, 1438, f. 29v, 15-II-1438; *Registre lletres*, 1438, f. 28v-29r, 30-III-1438.

58. Molts historiadors han fet referència a aquesta normativa, però, de moment, cap d'ells ha dedicat l'atenció que realment mereix aquest episodi, que pot considerar-se una mostra inequívoca dels problemes financers que, en aquells moments, patien molts particulars i municipis del Principat (Jaume VICENS VIVES, *Els Trastàmares* (s. xv), Barcelona, Vicens-Vives [reed.: El Observador], 1991, pàg. 125-126; Víctor FERRO, *El Dret Públic Català. Les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Vic, Eumo, 1987, pàg. 173; TURULL i VERDÉS, «Sobre la hisenda municipal...», pàg. 144; Josep SERRANO, «Les Corts de Barcelona de 1432», dins *XVI Congresso Internazionale di Storia della Corona d'Aragona. La Corona d'Aragona ai tempi di Alfonso il Magnanimo*, Nàpols, Paparo, 2000, vol. I, pàg. 717-735).

text, víctimes de les dificultats econòmiques, les autoritats municipals de Cervera recolzaren diverses propostes realitzades a les Corts de 1432 i 1436, per tal d'aconseguir una reducció general dels interessos que pagaven els municipis a tot el Principat.⁵⁹ La iniciativa, però, no fou reeixida i tampoc no fructificaren altres estratègies com, per exemple, una proposta de pactar una nova reducció general d'interessos amb els creditors de la vila al 2,5% o a l'1,6%, tal com havien fet altres poblacions en les mateixes dates.⁶⁰ El resultat final d'aquesta dinàmica portà el municipi al límit del col·lapse i l'any 1462, cinquanta anys després de la primera fallida, les autoritats municipals aprofitaren, una altra vegada, l'esclat d'un conflicte bèl·lic, la Guerra Civil, per decretar la segona suspensió de pagaments.⁶¹

59. De fet, sabem que els capítols contra la morositat de 1432 foren aprovats a instància dels eclesiàstics i de les ciutats, en contra del braç nobiliari, tot i que, segons la documentació cerverina, dins del col·lectiu urbà hi havia algunes universitats dissidents, com per exemple Tortosa, Berga o l'Arboç (ACC, Fons Municipal, *Consells*, 1432, f. 33r-v, 22-III-1432). Ignorem quin fou el partit pres per Cervera, però el cert és que, durant la mateixa assemblea, el representant de la vila donà suport a una proposta que tenia com a objectiu aconseguir una reducció general dels censals que satisfien els municipis (ACC, Fons Municipal, *Registre lletres*, 1432, f. 60r, 02-VII-1432, i f. 64r-v, 08-VIII-1432). Caldria estudiar amb més profunditat l'episodi per tal de determinar com transcorregueren exactament els fets i quelcom similar s'hauria de fer amb la temptativa endegada l'any 1436, a les Corts de Montsó, on el síndic de la vila acudí amb l'encàrrec de proposar «ques statuís o ordonàs que los crehedors havents o prenants censals sobre ciutats o qualssevol universitats fossen tenguts reduir aquelles a for que la major part dels crehedors de quiscuna ciutat, vila o loch han reduhit» (ACC, Fons Municipal, *Memorials*, 05-I-1436; *Registre lletres*, f. 45r, 24-I-1436 i f. 95r-v, 22-XI-1436).

60. Els paers, en una acta del consell, esmentaven els casos de Vilafranca del Penedès, Berga i Montblanc (ACC, Fons Municipal, *Consells*, 1455, f. 19v-20r, 13-I-1455). Pel que sabem, l'any 1431 les autoritats municipals de Vilafranca del Penedès arribaren a un acord amb els seus creditors per repartir el producte de les imposicions que es recaptaven a la vila de forma proporcional a les rendes, és a dir, per sou i per lliura. L'any 1447, els regidors del lloc esmentat també aconseguiren que els censalistes que encara romanien reticents acceptessin d'afegir-se a la mateixa concòrdia i, a canvi, es comprometeren a no recaptar més talles, ja que consideraven que els impostos directes solament empobrien a la població (VALLES [e. a.], *El Llibre Verd de Vilafranca...*, pàg. 175-197). Pel que fa a Montblanc, l'any 1431, també documentem una carta del rei Alfons el Magnànim als creditors perquè reduïssin les seves pensions fins a l'1,6% d'interès i, l'any 1445, tenim constància de la petició realitzada pel síndic montblanquí als paers perquè aquests últims persuadissin alguns censalistes reticents que vivien a Cervera (FELIP, *Libre de privilegis...*, pàg. 29; ACC, Fons Municipal, *Registre lletres*, 1445, f. 89r, 21-XII-1445). I en el cas de Berga, ignorem el pacte assolit pels seus regidors però, durant els anys 1435 i 1446, també documentem sengles demandes realitzades pels seus representants als paers cerverins en el mateix sentit que ho havia fet Montblanc (ACC, Fons Municipal, *Consells*, 1435, f. 31r-v, 28-III-1435; f. 47r-v, 06-VI-1435; f. 49v, 09-VI-1435; 1446, f. 25r, 22-II-1446). Posteriorment, al començament de la dècada de 1450, trobem referències a les gestions realitzades per les autoritats municipals de Tàrraga perquè els seus creditors reduïssin a for de 40.000 per mil (SEGARRA, *Història de Tàrraga...*, pàg. 307; ACC, Fons Municipal, *Correspondència*, 03-IV-1452) i també sabem que, l'any 1454, el municipi d'Igualada aconseguí que els seus censalistes accedissin a reduir un 50% llurs pensions durant 10 anys (SEGURA, *Història d'Igualada...*, pàg. 286-287; ACC, Fons Municipal, *Consells*, 1460, f. 45r-v, 15-III-1460). L'any 1457, el llibre d'actes del consell cerverí reflecteix la rebaixa obtinguda per la baronia de Bellpuig d'Urgell: la major part de creditors d'aquesta senyoria dels Cardona ja cobraven llurs rendes al 2,5% i, l'any esmentat, accediren a repartir-se proporcionalment (per sou i per lliura) el producte d'un nou impost sobre la renda, creat per amortitzar progressivament l'endeutament censal (RAMON MIRÓ, «Pagar deutes, posar nous impostos. La riquesa dels insolvents poderosos», *Miscel·lània d'estudis d'economia, vida i societat. Quadern de El pregoner d'Urgell*, 9, pàg. 13-36; ACC, Fons Municipal, *Consells*, 1457, f. 79r, 1-V-1457). Malgrat que no sigui esmentat pels documents cerverins, també cal recordar el cas de Valls, que, al començament del segle XV, ja aconseguí una reducció a 40.000 per mil i, segons MORELLÓ, l'any 1435 pagava alguns censals al 2%, a l'1,6% i a l'1,25% (MORELLÓ, «La crisi financera...», pàg. 249). Finalment, un darrer exemple que convé esmentar és el de les poblacions catalanes que es veieren més afectades pels terratrèmols de 1427-1428, com ara Puigcerdà, Camprodon, Amer, Olot o Besalú; els regidors de tots aquests indrets aconseguiren reduccions dels creditors per tal de poder reconstruir cases i infraestructures i, en el cas de Besalú, sabem que les autoritats municipals, l'any 1438, obtingueren una rebaixa des del 5% fins a l'1,6% d'interès, durant 10 anys (XAVIER PUIGVERT, *La reconstrucció de la vila d'Olot després dels terratrèmols (1427-1433)*, Olot, Arxiu Històric Comarcal d'Olot, Museu Comarcal de la Garrotxa, 1996, pàg. 28-35; ANTONI RIERA, «Catàstrofe i societat a la Catalunya medieval: els terratrèmols de 1427-1428», *Acta Historica et Archaeologica Medievale*, 20/21 (1999-2000), pàg. 699-735 i 732).

61. Sobre la successió de temptatives municipals per aconseguir una nova reducció general d'interessos, vegeu VERDÉS, «Per ço que la vila...», pàg. 170-178.

La progressiva decadència de Cervera no havia permès als seus regidors redreçar el rumb de les finances locals; unes finances que, cinquanta anys després de la reducció general de 1413, solament havien vist rebaixada la quantia de les pensions de 63.000 sous fins a 42.000, que, a un interès mitjà del 3,5%, encara suposaven un capital acumulat proper a 1.200.000 sous.⁶² D'aquest deute municipal, l'any 1462, un 40% corresponia al "pagament de Barcelona" (que havia disminuït des de 30.000 sous fins a 17.000) i, després de múltiples deixes testamentàries, els eclesiàstics acaparaven prop del 80% de les pensions. La resta, com de costum, pertanyia a unes poques dones, mercaders, ciutadans honrats, menestrals i algun noble.

1462-1488: LA CONFISCACIÓ DE LES RENDES DELS "CREDITORS REBELS"

Així, doncs, quan esclatà el conflicte civil l'any 1462, els regidors deixaren de pagar els interessos i desviaren tots els recursos comunitaris cap a la fortificació i la defensa de Cervera, esdevinguda bastió de la Diputació del General en el front occidental.⁶³ Aquesta suspensió de pagaments durà tres anys i, durant aquest període, per tal de no crear greuges comparatius, cap dels creditors no cobrà ni un diner de les seves rendes. L'any 1465, però, la capitulació de la vila davant les tropes de Joan II comportà, immediatament, l'inici de les reclamacions dels creditors. D'entrada, per parar el cop, el consell acordà unilateralment que ni el municipi ni els particulars estarien obligats a satisfer els endarreriments acumulats des del dia de l'empresonament del príncep de Viana fins al de la caiguda de Cervera.⁶⁴ Posteriorment, els paers iniciaren les negociacions amb els censalistes i, com de costum, sol·licitaren la intercessió del monarca amb l'objectiu d'aconseguir la condonació efectiva del ròssec i una nova reducció d'interessos.⁶⁵ No obstant això, la situació del país no era l'acostumada. El conflicte bèl·lic encara es perllongaria set anys i, mentrestant, el rei havia confiscat els béns i les propietats, inclosos els censals, de les persones residents en territori 'rebel'. Per tant, el monarca esdevingué el principal creditor municipal i, per aquesta raó, els regidors s'afanyaren a sol·licitar-li una reducció voluntària d'interessos. Joan II accedí a la demanda i, l'any 1466, signava la Capitulació de Prats de Rei, en virtut de la qual les 'pensions de rebels', majoritàriament de l'antic "pagament de Barcelona", foren rebaixades més d'un 50%.⁶⁶

Els censalistes 'fidels' (residents en territori reialista) aviat seguiren l'exemple del monarca, però no succeí el mateix amb els de Barcelona. Com acabem

62. Recordem, però, que aquesta no és la taxa a què es venien les rendes en el mercat, on continuaven vigents tarifes del 5%, del 7,14% i fins i tot del 8,3%, sinó el producte de la reducció de les pensions venudes abans de 1413.

63. Sobre els esdeveniments del conflicte civil a Cervera i a la resta del Principat, vegeu Francesc CARRERAS CANDI, *Dietari de la Guerra a Cervera des del 1462 al 1465*, Barcelona, 1907; S. SOBREQUÉS i J. SOBREQUÉS, *La guerra civil catalana del segle xv*, Barcelona, Edicions 62, 1973, vol. I.

64. ACC, Fons Municipal, *Consells*, 1465, f. 57r, 17-VIII-1465.

65. ACC, Fons Municipal, *Consells*, 1465, f. 71v, 01-X-1465; f. 72r-v, 18-X-1465; f. 77r-78r, 16-XI-1465; *Memorials*, 30-XI-1465.

66. ACC, Fons Municipal, *Consells*, 1466, f. 63r-v, 10-IX-1466; f. 64v, 14-IX-1466; f. 67r-68v, 22-IX-1466; Fons notarial, Joan Pons, *Llibres*, 1472-1474, f. 37r-41v, 17-IX-1466 (trasllat: 15-III-1473).

de dir, l'any 1465, Joan II havia confiscat les pensions d'aquests creditors, considerats rebels, i les assignà a l'obra i la custòdia del castell de la vila. Aquesta consignació també havia estat acordada entre els paers i el monarca en l'esmentada Capitulació de Prats de Rei. En teoria, segons la concòrdia, la reducció d'interessos era definitiva i, encara que els censals fossin retornats pel rei als seus antics propietaris, aquests haurien de continuar respectant la minva de llurs rendes. Això no obstant, l'any 1472, queia Barcelona i el monarca signava un altre pacte, la Capitulació de Pedralbes, on s'establia, entre altres coses, el retorn íntegre de les pensions confiscades a ciutadans barcelonins.⁶⁷ Aquesta concurrència de documents i d'interessos provocà un important conflicte entre els regidors de la vila i els creditors de Barcelona, del qual Joan II es desentengué, mentre continuava mantenint segrestades les rendes i altres béns de persones desafectes a la seva causa. Solament quan morí aquest monarca, l'any 1479, el seu successor, Ferran II, decidí solucionar l'afer dels béns confiscats durant la guerra i, amb aquest objectiu, fou promulgada la sentència coneguda com *De violència e restitució de despullats* (1481). En virtut de l'arbitri reial, els censalistes del "pagament de Barcelona" recuperaren llurs pensions, però, per tal de no agreujar la situació la hisenda local, hagueren d'acceptar la condonació dels endarreriments i una reducció d'interessos temporal. Durant 15 anys, tots els creditors del municipi certerí s'haurien de repartir, proporcionalment a la quantia de les rendes, el producte de l'impost indirecte recaptat a la vila. A la pràctica, això significava una rebaixa dels interessos fins una taxa de l'1%, ja que les impositcions no proporcionaven més de 6-8 sous per lliura de rendes.⁶⁸

A grans trets, aquest era el panorama sorgit arran de l'acte de Cort de 1481. Ara bé, la solució arbitrada per Ferran II era temporal i, si hom es para a pensar-ho, portava les finances municipals certerines a un carreró sense sortida, ja que, passats 15 anys, els creditors del "pagament de Barcelona" podrien recuperar les seves antigues pensions a un interès del 3,3% o superior. Així, doncs, les autoritats locals s'adonaren que, en un futur no gaire llunyà, les despeses de l'endeutament recuperarien el nivell anterior al conflicte civil i això suposaria el col·lapse de la hisenda municipal. Per aquesta raó, els regidors acudiren al monarca, el qual, l'any 1488, intercedia davant dels creditors barcelonins per-

67. Tal com afirma Santiago Sobrequés, aquest document constituïa un veritable tractat de pau, l'objectiu del qual era restituir el país a l'estat anterior a la guerra. Per aquesta raó, Joan II reconeixia que no hi havia hagut rebel·lia ni rebels i disposava, amb algunes excepcions, la restitució dels béns confiscats en el decurs de la contesa per ambdós bàndols. Aquestes propietats havien de ser retornades pels actuals posseïdors als legítims propietaris o als seus hereus, els quals haurien de condonar els endarreriments acumulats fins a la data de la capitulació. En teoria, tot semblava prou senzill, però, com observa Sobrequés, la pràctica fou molt més complicada: el contingut del pacte de Pedralbes no s'adequava a la realitat, perquè, malgrat no voler-ho admetre, el cert és que hi havia hagut vencedors i vençuts. Aquest fet provocà un bloqueig de l'afer de les restitucions, el qual s'arrossegaria durant anys i, en el cas de Cervera, resulta fonamental per entendre l'evolució experimentada per l'endeutament censal del municipi (SOBREQUÉS i SOBREQUÉS, *La guerra civil...*, vol. I, pàg. 333-337). Una situació molt similar és la que es visqué entre la universitat de Mallorca i els creditors de la ciutat de Barcelona, per bé que el desenllaç no fou exactament el mateix (URGELL, «Dinàmica del deute...», pàg. 686-692).

68. 3ª CYADC II, 8, 1, 1. Caldria un estudi molt més acurat sobre totes i cadascuna de les possibilitats contemplades en aquesta complexa sentència, però, de moment, hom pot trobar una primera aproximació al seu contingut a: SOBREQUÉS i SOBREQUÉS, *La guerra civil...*, vol.I, pàg. 347-349; i TURULL i VERDÉS, «Sobre la hisenda municipal...», pàg. 147-149.

què s'adherissin a la reducció i, al mateix temps, escrivia al papa Innocenci VIII perquè autoritzés el principal col·lectiu de censalistes, els eclesiàstics, a reduir llurs pensions.⁶⁹

1488-1516: EL RETROCÉS DEL MERCAT DE CRÈDIT BARCELONÍ

La intercessió reial tingué l'efecte desitjat. Pocs mesos després, els creditors de Barcelona accedien a negociar i el procurador de la vila a Roma obtenia les provisions sol·licitades de la Santa Seu. No coneixem exactament el contingut dels documents papals, però sabem que hi havia una butlla que disposava el nomenament d'uns jutges o comissaris apostòlics per resoldre la qüestió de la reducció. El 10 de desembre de 1488, el comissari misser Ramon Solsona, canonge de Lleida, dictaminava favorablement a la reducció de les rendes a "mitges pensions" (és a dir, un 50%). La sentència fou immediatament acceptada per un bon nombre de creditors i, després d'una breu resistència, la majoria dels censalistes barcelonins també s'acabaren adherint al pacte, a canvi d'una indemnització simbòlica de 300 lliures.⁷⁰

Per tant, l'any 1488, els creditors accediren a reduir llurs rendes a la meitat, la qual cosa significava que la major part dels censals municipals assoliren un for de l'1,6%. A canvi, els regidors assignaren el producte de l'impost indirecte (imposicions) i, en el seu defecte, d'altres recursos municipals al pagament de les mitges pensions. Tots aquests diners havien de ser gestionats, al marge de la tresoreria o clavaria, per un nou receptor nomenat pels creditors, el qual mensualment havia d'enviar una part dels diners a Barcelona. En aquesta ciutat, un financer contractat pel municipi era l'encarregat de rebre els diners procedents de la vila i de distribuir-los entre els censalistes barcelonins, els quals exigiren de cobrar llurs rendes en "moneda bona" a la Taula de Canvi municipal.⁷¹

Com pot veure's, els regidors certerins havien aconseguit una altra vegada rebaixar de manera considerable els interessos del deute, però al mateix temps hagueren d'oblidar definitivament la política de sanejament econòmic iniciada l'any 1413. En efecte, la minva experimentada pels recursos municipals després de 1462 obligà el municipi a abandonar la idea d'amortitzar l'endeutament censal. A partir d'aquest moment, la consigna fou que solament les rendes d'aquells creditors que oferissin condicions excepcionals a la vila serien amortitzades.⁷²

69. Entre moltes altres coses, Ferran II 'suplicava' al Papa que donés permís als eclesiàstics per adherir-se a la concòrdia, «pués otramante no era possible poder conservar habitada la dicha villa» (ACC, Fons Municipal, *Correspondència*, 25-I-1488, Saragossa; *Registre lletres*, 1461-1488, s. f.).

70. ACC, Fons Municipal, *Correspondència*, 26-VII-1488, Roma; *Memorials*, 29-II-1489; *Notaments racional*, 1489-91, f. 69v-70r.

71. Malauradament, en aquesta ocasió tampoc no hem conservat la concòrdia i, una vegada més, hem d'intentar reconstruir el seu contingut mitjançant referències indirectes (VERDÉS, "Per ço que la vila...", pàg. 203-208).

72. Això és el que es desprèn de l'existència d'un altre capítol de la concòrdia de 1488, on solament es preveia la redempció de 2.000 sous de capital anuals (ACC, Fons Municipal, *Consells*, 1490, f. 31r, 25-IX-1490). Com és obvi, amb aquest ritme, la universitat hauria necessitat 500 anys per redimir un deute que encara ascendia a prop d'1.000.000 sous i, davant d'aquest fet, cal preguntar-se quin era l'objectiu real de l'esmentada clàusula de redempció. Segons el nostre parer, la finalitat del capítol era l'amortització dels censals pertanyents als creditors que estaven descontents o que simplement no acceptaven la reducció d'interessos. Recordem que, malgrat l'existència de totes les concòrdies que hem vingut esmentant fins ara, el cert és que sempre restà vigent aquella constitució de 1363, on el rei establia que les reduccions d'interessos havien de ser voluntàries i que l'acord amb una part dels creditors no era vinculant, sota cap pretext, per a la resta de censalistes.

Els regidors cerverins aprofitaven que el mercat de rendes oferia uns interessos molt superiors a l'1,6%, perquè els creditors insatsifets o reticents acabessin acceptant un acord favorable als interessos municipals. Bàsicament, això significava que únicament redimirien aquells censalistes que, interessats a reinvertir els seus diners, renunciessin a una part important del capital del crèdit i acceptessin de cobrar la resta en diversos terminis.

Tanmateix, el problema dels censalistes que refusaren la concòrdia de 1488 no tenia una solució tan senzilla, especialment pel que fa certs creditors de Barcelona. En aquest darrer cas, el municipi procurà evitar els conflictes i, progressivament, redimí els cinc o sis censalistes barcelonins que es negaven a acceptar la rebaixa de les pensions. Amb aquest objectiu, el consistori recorregué, 65 anys després, novament a la venda de censals morts, els quals foren adquirits sempre per persones de la vila a uns interessos del 5% i del 7,14%. Val a dir, però, que aquestes (i algunes altres rendes venudes pel municipi per comprar blat) foren emeses amb una llicència reial, que obligava els paers a amortitzar els crèdits al cap de pocs anys.⁷³

Així, doncs, al començament del segle XVI, la pràctica totalitat de les pensions que satisfieia el municipi cerverí havien quedat reduïdes a la meitat i d'altres havien estat redimides. Això significava que les pensions pagades per Cervera disminuïren de 42.000 sous a menys de 20.000, que, a una taxa d'interès mitjà de l'1,8%, suposava un deute de poc més d'1.000.000 sous. Recordem novament que aquesta no era la taxa del mercat, on continuaven venent-se censals morts al 5% i al 7,14%, sinó el producte de la reducció de 1488. D'aquest deute municipal, l'any 1516, solament un 28% corresponia a creditors de Barcelona, que havien passat de cobrar 17.000 sous a 5.000. I, com ja pot suposar-se, entre els censalistes predominava de forma aclaparadora el col·lectiu eclesiàstic, que rebia més del 90% de les pensions.

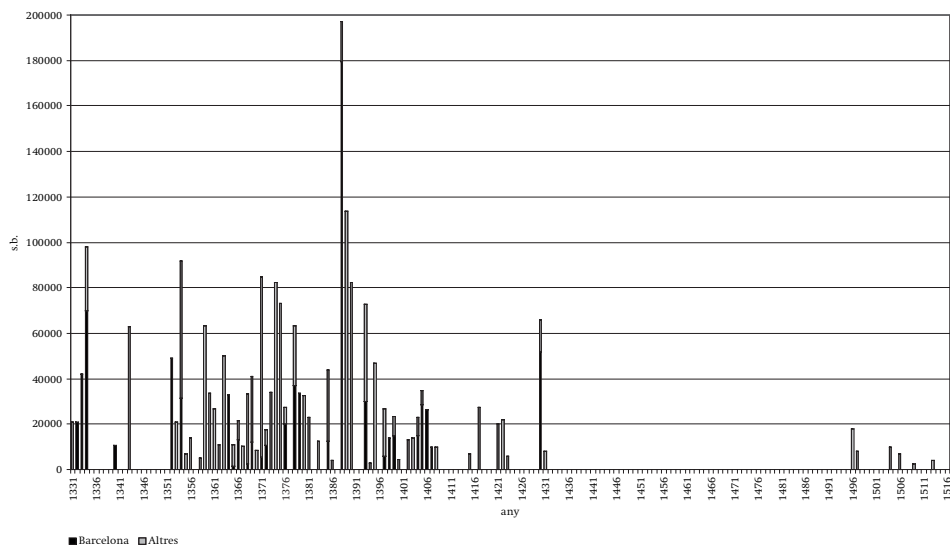
Consideracions finals

Arribats a aquest punt, solament ens resta recordar algunes de les principals idees que volem posar de relleu amb el present estudi, tot il·lustrant-les amb una sèrie de gràfics.

Com ja hem dit al començament, el principal objectiu és mostrar –a partir d'un estudi de cas, degudament contextualitzat– el paper de Barcelona dins del mercat del deute públic català al llarg dels segles baixmedievals. A la llum de l'endeutament municipal de Cervera, la ciutat comtal apareix com el principal mercat creditici del Principat, així com el centre vers el qual, durant gairebé 200 anys, fou transferida una important suma de diners per pagar els interessos del deute.⁷⁴

73. VERDÉS, "Per ço que la vila...", pàg. 221-224.

74. Per a més detalls sobre les rendes venudes pels regidors cerverins a Barcelona i sobre els creditors de la ciutat, novament remetem al nostre llibre VERDÉS, "Per ço que la vila...", especialment als diferents quadres i apèndixs on apareixen gairebé totes els censals i violaris emesos, pagats i redimits pel municipi al llarg dels segles XIV i XV.

Figura 1. Evolució de l'endeutament municipal de Cervera (1331-1516)

A la *figura 1* pot apreciar-se l'evolució de l'endeutament municipal, això és, la cronologia de l'emissió de rendes per part del municipi i, destacat, el paper del mercat barceloní. A grans trets, s'observa l'existència de dues clares etapes, abans i després de la primera reducció general d'interessos, l'any 1413.

Dins de la primera etapa, entre 1331 i 1350, les autoritats municipals començaren a recórrer al crèdit a llarg termini i les primeres rendes perpètuas i vitalícies foren comprades majoritàriament per creditors barcelonins. Posteriorment, entre 1350 i 1380, assistim a un veritable esclat de l'endeutament censal, provocat per les contínues demandes reials i altres necessitats de la comunitat. En aquest moment, els regidors cerverins ampliaren el radi del seu mercat i, a banda de Barcelona, els censalistes de Cervera i el seu entorn també assoliren un pes específic important. Finalment, entre 1380 i 1413, la venda de censals experimentà un retrocés, fruit de les dificultats financeres per les quals travessà el consistori. Com hem dit, els regidors restringiren l'emissió de deute públic a la venda de censals a baix interès, que serviren per redimir els crèdits més costosos i reduir la feixuga càrrega de les pensions. Durant aquesta última fase, la capital catalana tornà a recuperar terreny, segons el nostre parer perquè era el centre financer del Principat i també perquè era el lloc que oferia més garanties als creditors contra la creixent morositat municipal. Dit en altres paraules, la presència de financers (canviadors i altres) a Barcelona facilitava tant la recerca de capitals com el pagament dels interessos, alhora que la potència jurídica i coercitiva de les institucions barcelonines (oficials reials i municipi) donava una certa tranquil·litat als creditors davant d'un eventual impagament.

Això no obstant, la fallida de 1410-1413 va acabar produint-se i, després d'aquest episodi, els censals morts esdevingueren un recurs d'urgència. En efecte,

tal com vèiem, en el decurs de la quinzena centúria, les autoritats locals es proposaren prescindir, en la mesura del possible, de l'emissió de rendes, mentre procedien a amortitzar progressivament els crèdits contrets per la universitat, començant pels inflexibles creditors barcelonins. Ara bé, les creixents dificultats de la clavaria obligaren els seus responsables a reconsiderar, si més no parcialment, aquesta política i Barcelona fou novament el destí inevitable dels procuradors municipals. Les raons per les quals s'acudia a la ciutat comtal devien ser les mateixes que durant el segle XIV, però els resultats foren radicalment diferents. La insolvència municipal i el descrèdit del regidors restringí l'accés de la paeria al mercat de rendes barceloní, que solament va obrir-los les seves portes excepcionalment a canvi de la concessió de garanties extraordinàries: penyores de plata o assignació d'exaccions. Tot plegat explicaria perquè, entre 1413 i 1516, es van vendre solament 24 censals, una suma ínfima si la comparem amb les 300 rendes perpètuas i vitalícies emeses durant l'etapa anterior.

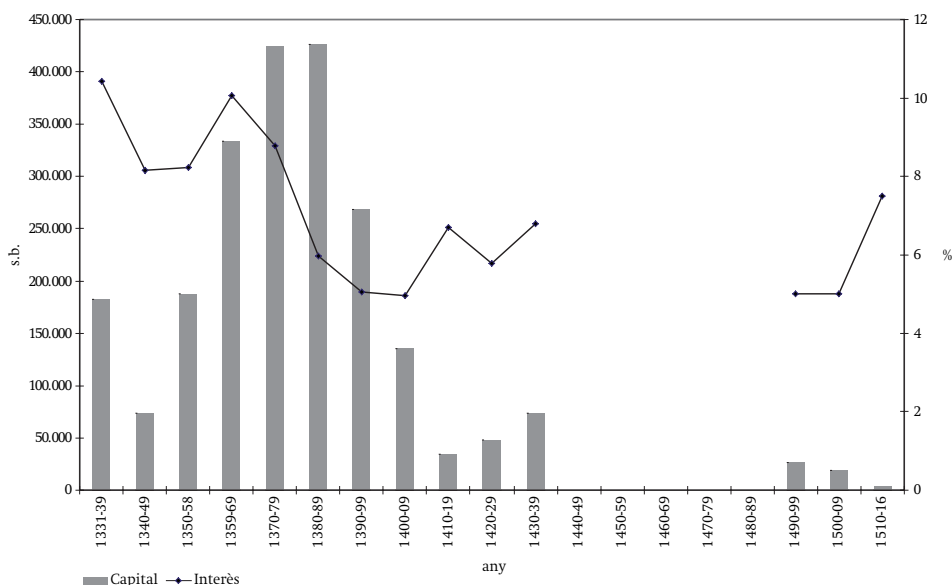
A les *figures 2-3*, mostrem l'evolució de la taxa d'interès, distingint clarament entre el preu del diner en el mercat del crèdit a llarg termini i la taxa resultant dels diferents pactes signats entre els regidors de la vila i els seus creditors censalistes. La imatge que es desprèn d'aquests gràfics correspon a la totalitat dels creditors municipals, però reflecteix perfectament la situació viscuda a Barcelona.

Així, a la *figura 2*, calculem la mitjana entre el capital i les pensions de les rendes venudes pel municipi entre 1330 i 1516. Des del començament, s'observa una progressiva reducció del preu del diner, com a conseqüència de dues circumstàncies fonamentals: d'una banda, el recurs als censals morts en detriment dels violaris i, de l'altra, la reducció de la taxa d'interès dels censals, especialment arran de l'aparició de les rendes sense carta de gràcia al 3,3%. Aquesta tendència decreixent, però, presenta un parell de repunts importants: el primer, durant la dècada de 1360, coincidint amb un increment de l'endeutament provocat per la guerra contra Castella i altres necessitats comunitàries, i el segon, a partir de 1400, quan augmenta la morositat municipal i moltes comunitats voregen la bancarrota o fan fallida.

Ara bé, per enèsima vegada, volem posar de relleu la diferència existent entre el preu del diner en el mercat de rendes, on la taxa mitjana d'interès no va baixar del 5%, i l'evolució del deute contret pel municipi que, després de les reduccions generals d'interessos, se situà per sota del 2%. La *figura 3* mostra el resultat de diversos sondatges realitzats en moments clau d'aquesta evolució. Fins al final del segle XIV, el volum del deute municipal augmentà progressivament i, de mitjana, el consistori pagava pensions al 8% d'interès. Després de les primeres mesures de sanejament, dutes a terme entre 1387 i 1410, aquesta taxa baixà fins al 5% i, gràcies a la concòrdia de 1413, la taxa caigué fins al 3,5%. Com hem vist, després de la Guerra Civil, els regidors cerverins arribaren a nous acords amb els seus creditors, fruit dels quals les pensions s'havien reduït a cotes de l'1,8% d'interès al començament del segle XVI.

A les *figures 4-5* també utilitzem les dades que ens proporcionen els sondatges de 1350, 1387, 1403, 1410, 1415, 1462 i 1516 per mostrar la transferència de diners que va produir-se des de Cervera cap a Barcelona durant gairebé dos segles per fer front als interessos del deute.

Figura 2. Evolució de l'endeutament/taxa d'interès, 1331-1516

Tal com pot veure's en els gràfics esmentats, fins a començaments del segle xv, els creditors residents a la ciutat comtal o en el seu entorn immediat concentraren quasi el 50% del deute municipal cerverí. Això significa que, any rere any, una suma que va oscil·lar entre 15.000-30.000 sous foren drenats pels censalistes de la capital catalana de les arques municipals i, en conseqüència, de les bosses dels contribuents locals.

Després de la fallida de 1410-1413, la situació es capgirà totalment. Com hem dit, les autoritats municipals es marcaren com a principal objectiu l'amortització dels crèdits concedits pels inflexibles censalistes barcelonins, que d'altra banda tampoc no es mostraren molt receptius a l'hora de comprar noves rendes als insolvents regidors cerverins. Tot plegat explica que, a mesura que avançava la quinzena centúria, disminuís progressivament la dependència financera de Cervera envers la ciutat comtal. Encara que, val a dir-ho, aquesta subjecció mai no desaparegué totalment i, fins a l'any 1462, la suma de numerari transferida a la capital catalana per pagar interessos, amortitzar censals i finançar la rectoria fou molt important. Recordem que posteriorment, arran de l'esclat de la Guerra Civil, la paeria deixà de pagar les pensions de Barcelona durant 20 anys i que, al començament del xvi, la vila solament satisfesia 5.000 sous barcelonesos anuals als creditors barcelonins.

Per acabar, a les figures 6-7, podem apreciar qui foren concretament els beneficiaris de l'endeutament municipal, tant pel que fa als censalistes barcelonins com a la resta de creditors de la paeria. Fins al final del segle xiv, mentre els interessos del deute es mantingueren en cotes elevades, els creditors de la vila foren bàsicament laics. Com hem dit, en el cas dels censalistes barcelonins,

Figura 3. Evolució de deute/taxa d'interès, 1331-1516

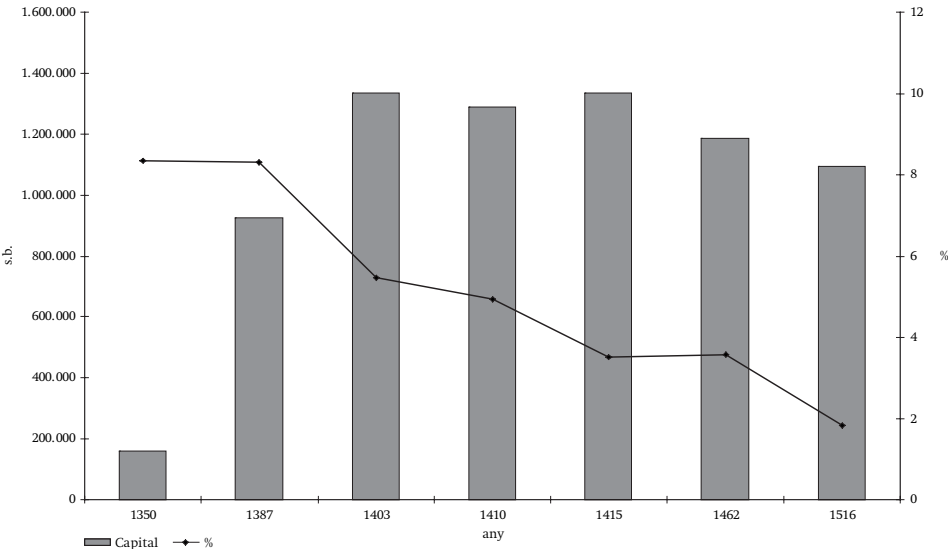

Figura 4. Distribució geogràfica dels creditors, 1331-1516

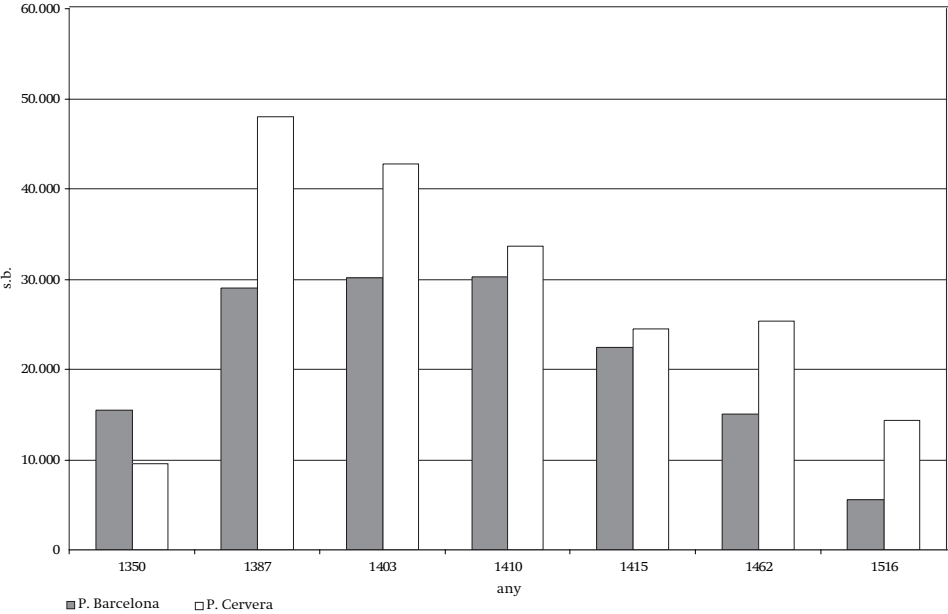
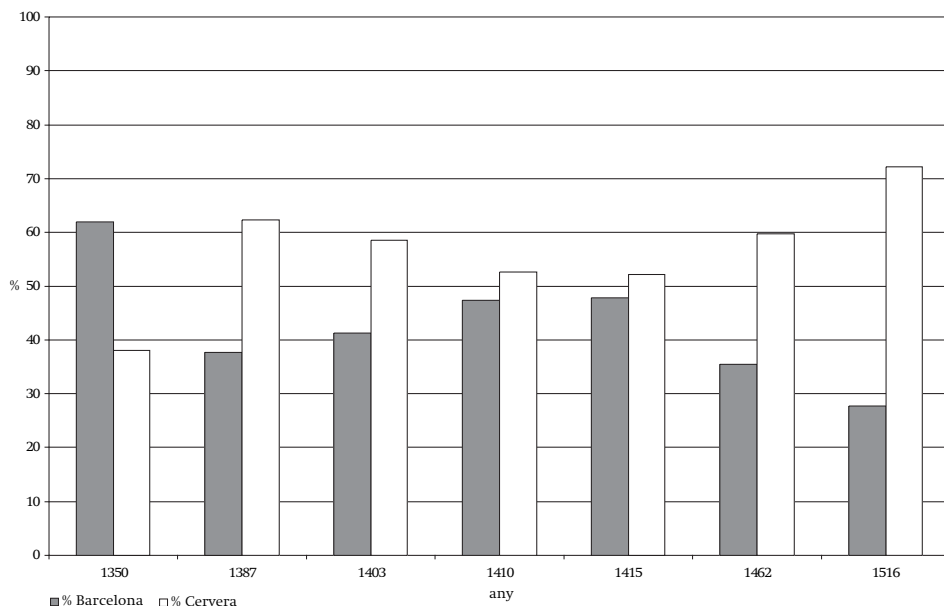

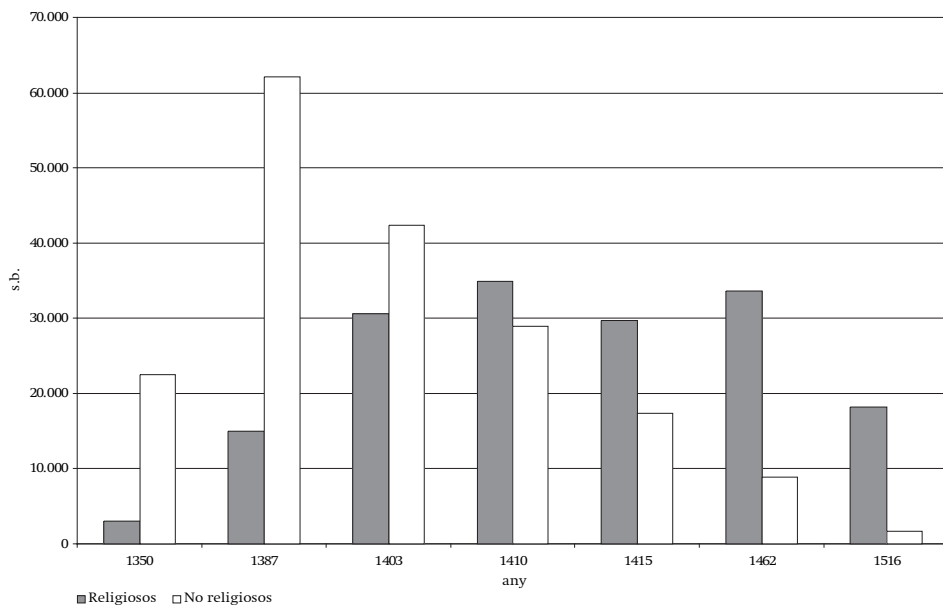
Figura 5. Distribució geogràfica dels creditors, 1331-1516

els principals compradors de rendes foren, en aquest ordre, ciutadans honrats, funcionaris reials, mercaders, dones (filles o vídues), religiosos i persones d'oficis diversos. Pel que fa a la resta de creditors, la distribució és similar, per bé que cal destacar la importància dels nobles i dels membres de l'oligarquia local (mercaders, notaris i juristes). Així, doncs, a la vista d'aquestes dades, volem posar de relleu dos fets: d'una banda, l'amplitud de l'espectre social dels censalistes municipals i, de l'altra, el pes dels sectors més poderosos de la societat, tant cerverina com barcelonina.

Durant el segle xv, però, aquesta situació es transformà radicalment. Des del final del segle anterior, coincidint amb la caiguda dels interessos, començà a augmentar la importància de les persones i les institucions religioses, que esdevingueren uns dels principals compradors de rendes municipals i, sobretot, els beneficiaris de multitud de deixes testamentàries.⁷⁵ Així, al començament de la quinzena centúria, els eclesiàstics ja acaparaven el 40% de les pensions pagades pel consistori. Després de la primera reducció general d'interessos (1413), aquest grup social posseïa més del 60% del deute municipal. I, l'any 1516, la major part de les rendes (91%) es trobaven assignades a beneficis, òbits, almoines o confraries.

75. Pel que sembla, aquesta no fou una tendència exclusiva de Cervera, ja que, en el decurs del segle xv, els religiosos també esdevingueren els principals creditors de la ciutat de Barcelona, de Lleida, de Manresa, de Reus, de Valls o de la Diputació del General (J. VICENS VIVES, *Ferran II i la ciutat de Barcelona (1479-1516)*, Barcelona, Universitat de Catalunya, 1936, vol. I, pàg. 40; LLADONOSA, , «Deuda pública, monarquia...», pàg. 553-554, i MORELLÓ, *Fiscalitat i deute...*, pàg. 791-800).

Figura 6. Distribució social dels creditors, 1331-1516*Figura 7. Distribució social dels creditors, 1331-1516*